

ΔΙΑΝΟΗΞΗ

ΜΕΤΑΝΕΥΛΟΤΗ

ΤΥΛΚΗΙΩ ΚΟΖΜΑΤΩ

ΣΤΟ ΜΕΘΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ

Ε. ΚΕΦΟΝΙΔΑΚΗ ΚΑΙ ΣΥΝΕΤΕΡΟΙ

ΧΡΟΝΟΣ ΠΡΩΤΟΣ - ΦΥΛΛΟ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ - ΑΘΗΝΑ 1925 - ΔΡΑΧΜΕΣ 2,5

ΔΙΑΔΗΟΠΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΔΕΛΤΙΟ-ΑΘΗΝΑ 1925-ΧΡΟΝΟΣ ΠΡΩΤΟΣ ΦΥΛΛΟ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ

ΓΡΑΜΜΑ ΜΑΪΜΟΥΣ ΠΡΟΣ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΝ ΜΑΪΜΟΥΝ (Ι.Χ.) ΑΘΗΝΑΣ

Ἐν Ἰάμ-Τοῦμ τῇ κ.τ.λ.

Λαμπρὸς καιρὸς. Κ' ἐγὼ νέα κι' ἡμορφή. Ἐφαγα πέντε μπανάνας καὶ δυὸ «κακί». Κ' ἔκαττα στὸν ἥλιο. Ἄνατριχιῶζω, ὅπως ἡ Μαργαρίτα στὴ σκηνὴ τοῦ Κήπου.

Δὲν εἰράμε, πὼς εἶχμε ἀδαρῆ σὲ τισὶ κρύον τό-
τω. Μὰ ξαίρουμε, πὼς θάσαι μέσα σὲ κλουβί — ἡ δε-
μένη μ' ἀλυσίδα ἀπὸ τὴ μέση. Καὶ θὰ πεινάς καὶ θὰ
κρούνεῖς — καὶ στὸ παρακικρὸ θὰ δείχνεις τὰ δόντια
σου. Σὲ ταγίζουμε κάρυτα, σὲ ποτίζουμε λασπονέρι μέ-
σα σὲ σκουριασμένον πάριλα κ' οἱ ζαρωμένες σου κα-
ταμαγούλες δὲ φουσκώνουνε ποτὲς ἀπὸ τὰ μέλια τοῦ
φιλιού.

Καφερή! Πὼς νὰ μὴ λαχταρᾶς νὰ βγεῖς ἀπὸ τὸ
περιβάλλο σου. Μὰ πὼς νὰ βγεῖς, ποῦ τὰ σίδερα σὲ
βαστάνε! Ἄγκαλά, ποῦ κάθε μαῖμου ἔχει καὶ ψυχὴ.
Κι' ἂν ἡ ζήση εἶναι ραγιαδική, ἡ ψυχὴ μπορεῖ νάνα
λεύτερη. Ἐχεις φαντασία; Ταξιδεύεις χωρὶς εἰσι-
τήριον.

*

Πὼς βρέθηκες ἐκεῖ ἀπάνου — καὶ τί πράμα εἶναι ὁ
ἀφέντης σου; Καὶ πὼς σὲ πιάσανε; Ἐμεῖς ἐδῶ εἴ-
μαστε πολὺ μωραίτισσες: ξαίρουμε ὅλα τὰ τερτίπια
τῶν ἀνθρώπων καὶ φυλαγόμεστε. Ποῦ καὶ ποῦ καμιά
μικρὴ κι' ἄμαθη μαῖμουδίτσα νὰ ξεγελαστῆ με κείνο
τὸ στενόλαιμο κανάτι με τὰ φουντούκια, ποῦ ἡ φύγτα
χωράει μέσα του ἀδειανή, μὰ γεμάτη κομπάνει καὶ δὲ
βγαίνει. Καὶ σένα ἔτσι σὲ πιάσανε; Ἡ γεννήθηκες
μέσα στὸ κλουβί; Ὅμως ζώντας παντοτεινὰ με τοὺς
ἀνθρώπους καὶ νοιώθοντας τὴ δύναμή τους εἶναι φυσικὸ
νὰ σοῦ περάσει ἡ ἰδέα (κι' ἂν σοῦ περάσει, μὴν τὴν
πεῖς!), πὼς εἶναι ἀνώτερες μαῖμές. Μὴν ξεγνάς,
πὼς αὐτοὶ θεωροῦνε τὶς μαῖμές κερικατούρες δικές
τους. Μιὰ μαῖμου με φιλότιμο δὲ θὰ δεχτῆ ποτὲς γιὰ
μακρυνοὺς ἀδερφοὺς ζωντανάς, ποῦ τ' ἄφησαν ἀτέλειω-
τα ὁ Θεός, ἀφοῦ ἔχουνε μονάχα δυὸ χέρια καὶ δὲν ἔ-
χουνε οὐρά, μαλλὶ στὴ ράχη καὶ κόκκινο τουρνουφι.

Μὰ δὲ ρωτήσαμε ἀκόμα οὔτε πὼς σὲ λένε οὔτε τί
γένος εἶσαι. Τζάκ, Μάρκο, Κατίγκω, Μαριόγκα, —
πὼς σὲ λένε; Γιατί τ' ἄλλο σου τ' ὄνομα ψεύτικο θά-

ναί, με τὸ νάνα ἀνθρωπίστικο. Ὅσο γιὰ τὸ γένος, θη-
λυκιὰ πρέπει νάσαι. Γιατί δείχνεσαι πολὺ αἰσθηματι-
κιὰ — ἄχ! ἡ σελήνη μες τὶς ἀγκάλες τῆς Φύσης!
Θάσαι καὶ γεροντοκόρη, γιατί σαι πολὺ θρησκα καὶ μι-
σεῖς τοὺς ζωντανούς, ποῦ ἐρωτεύονται καὶ τοὺς ἐρω-
τευόμενους, ποῦ σκέφτονται. Ἄν ὅμως με τὴν πολυκαιρι-
νὴ ἀχρηστία τὰ κατάφερες νὰ βγεῖς ἔξω ἀπὸ γένος,
ὅπως βγήκες ἔξω ἀπὸ τόπο καὶ χρόνον, τότες βρίσκεσαι
στὸ βαθύτερον πάτο τοῦ Ἀπόλυτου.

*

Φαίνεται ὡστόσο, πὼς τὸ κλουβὶ δὲ θάναί καὶ πολὺ
ἀσκημο πράμα, ἀφοῦ καὶ μέσα, καταπὼς λές, κατοικεῖ
ἡ ἀληθινὴ λευτεριά, γιατί ναι λευτεριά τοῦ πνεύματος.
Εἶναι μάλιστα ζωντανά, ποῦ γεννιούνται μαζί με τὸ
κλουβί, σὰν τὶς χελώνες καὶ τὰ σαλιγκάρια. Ἄμα τὰ
βγάλεις ἀπ' αὐτό, φοφᾶνε. Βέβαια τὸ κουβαλᾶνε καὶ τὸ
στήνουνε ὅπου τοὺς ἀρέσει καὶ τοὺς βλεπῆ, ἐνῶ ἐσὺ πᾶς,
ὅπου σὲ πᾶνε, καὶ μένεις, ὅπου σὲ βάλλουνε. Ὅμως στὸ
Ἄπειρο μπορεῖς νὰ ταξιδεύεις κάθε στιγμὴ.

Τὸ κάτω τῆς γραφῆς, συνειθίζεις κανεὶς σὲ ὄλα. Καὶ
σὰ συνειθίσει, δὲν προσέχει. Καὶ καταντάει στὸ τέλος
μιὰ κακὴ συνήθεια νὰ γίνεταί μιὰ καλὴ ἥδονή. Τὸ
γκριν-γκριν τῆς ἀλυσίδας, τί μουσική! Ἄπορεῖς μάλ-
ιστα καὶ τὸ βρίσκεις ἔξω ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς φύσης
τὸ νὰ μὴν ἔχουνε κ' οἱ ἄλλοι τὴν ἀλυσίδα τους ἢ νὰ
μὴν εἶναι κλεισμένοι μέσα σὲ κλουβί.

Ὅμως ἐμεῖς θὰ προτιμοῦμε τὴ λευτεριά τῆς ζωῆς,
ὅσο μπορούμε νὰ ζοῦμε. Τὸ κακὸ εἶναι, πὼς τώρα δὲν ἔ-
χουμε ἀπόθους ψυχῆς, γιατί ἔχουμε τὸ παθούμενο. Κι'
ἄμα τόχεις, οὔτε τὸ παθεῖς κι' οὔτε τὸ συλλογιέσαι.
Ἔτσι δὲ συλλογιζόμεστε οὔτε τὸν Ἥλιο, οὔτε τὸν Οὐ-
ρανὸ, οὔτε τὰ δάση, οὔτε τὰ νερά, οὔτε τὸν Ἐρωτα...
Μονάχα, σὰν κάνουμε φιλολογία μιλοῦμε γιὰ ὅτι δὲν
ὑπάρχει οὔτε θὰ ὑπάρξει. Λόγια νὰ λές — καὶ νὰ
μὴν πιστεύεις.

Μεγάλη χαρὰ στὸ δάσος, σὰν πήραμε τὸ κιτάπι σου
«Ἡ ποίηση με τὰ κρεμμυδάκια». Τσιρίξαμε, χορέψαμε
τόν-τόν στὰ πισινὰ μας χέρια, κρεμαστήκαμε με τὴν
οὐρά μας ἀπὸ τὰ κλαριά καὶ κουνιστήκαμε ζερβά-
δεξιὰ πάνου σὲ τρεχούμενα νερά. Μετὰ ἀγκαλιάσαμε

ΜΕΓΑΛΗ ΣΥΛΛΟΓΗ

ΓΥΝΑΙΚΕΙΩΝ ΥΦΑΣΜΑΤΩΝ

ΣΤΟ ΝΕΟΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ

Ε. ΛΕΩΝΙΔΑΚΗ ΚΑΙ ΣΙΑΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α' 4

Ε. Σ. ΣΥΜΧΑΡΑ - 2221 ΑΘΗΝΑ - ΥΠΟΧΡΩΜΑΤΑ - ΦΥΛΛΟ ΠΡΩΤΟΣ - ΔΕΛΤΙΟΝ 25

σφυγτά τις γυναίκες μας, που μ'ας δαγκάνε — οι μαργιόλες! — στο σέβρο. "Α! Αυτό πολύ συντελεί!

Στην αρχή διαβάσαμε, διαβάσαμε, τίποτά δεν νογούσαμε. Μά κάποια μας φώναξε: «δεν το διαβάσαμε, ρε παιδιά, ανάποδα»; Αί! τότε έγινε όλο φως! Κάθε λέξη λευτερώθηκε από τις άλλες, που τη δέχανε. «Για την ψυχή της μαϊμούς, δεν υπάρχει τίποτα ανώτερο από τη λέξη. Κάθε λάμψη στον κόσμο είναι σχετική και θανεική. Μόνο η λάμψη της λέξης μένει: άπειραχτη και στην ημέρα και στη νύχτα» (μάλιστα τη νύχτα!) Θαρρείς μ'ας ήρθε μια πέτρα στο καύκαλο και μ'ας το γέμισε σπίθες και νηχούς. "Υστερα το κόψαμε φύλλα-φύλλα και πήρε καθεμιά μας άπνοια — έτσι για φυλαχτό. "Οποιος έχει ένα φύλλο, έχει όλο το κιάτι κι' όποιος διαβάσει τρεις γραμμές, δε χρειάζεται να διαβάσει άλλο — κι' ούτε μπορεί.

"Όσες φορές θέλουμε να κοιμηθούμε, σε βγάζουμε από τον κόρφο μας και σε μελετάμε. "Αγνωρίστες άνατριχίλες και χάρδια τρέχουνε πάνω στο πετό μας, σα μυρμηγκία. "Ένα γλυκό ναούρισμα μ'ας γέρνει μέσα σε τρυφερές άγκαλιές, ενώ χεράνια βελουδένια μ'ας ψειρίζουνε στην κούτρα, στη μασκάλη, στην κοιλιά. Κ' ένας μακαρισμένος ύπνος μ'ας μπάζει στο βασίλειο των "Ονειρών, όπου κατοικούνε οι Μεγάλες Ουσίες, δηλ. οι Μεγάλες Λέξεις.

"Έτσι θα σου διηγηθώ, τί είδα μια φορά.

Εΐτανε, λέει, δεύτερη Παρουσία. Αυτή την ώρα κανείς δε λείε ψέματα, γιατί δε μπορεί. "Η Ουράνια Μαϊμού καθότανε πάνω σε γαλάζια κρούσταλλα κ' έλαμπε σα δέκα μεσημέρια του Τάμ-Τούμ. Φτερωτές μαϊμές πετούσαν όλόγυρά της και τις λιθανίζανε με χρυσά θυμιατήρια. Και μια μεγάλη Ζυγαριά στεκότανε φοβερή πάνω από την έρημ Γης, κρεμασμένη από τον άέρα. "Όλες οι πεθαμένες μαϊμές είχανε αναστηθεί και τρέμανε από φόβο, γιατί κανένας δεν ξαίρει, αν για τον Αϊώνιο Κριτή είναι άδικος ή δίκιος.

Ξαφνικά άρχισαν ν' ανεβαίνουνε στα ούράνια μιλλιούνια άνθρωποι. Και συ μαζί τους άνθρωπος! "Όλοι φορούσατε τα ίδια ρούχα και κρατούσατε τουφέκια και σπαθιά. Και βαδίζατε τέσσερι-τέσσερι με το ίδιο πάτημα. Τάμ-ταράμ.

— Πώς άνακατέυτηκες μαζί τους; σου λέω.

— Τώρα θα ιδείς.

Και νά! Μία στιγμή, που σπέρβανε το δρόμο, ξεκόβεις και κρύβεσαι πίσω από μια πέτρα.

— "Η άληθινή παλληκαριά, μου λές, είναι της "Ιδέας κι' όχι της Πράξης.

Και ξανάγινες μαϊμού.

*

Και τώρα, που σου έχουνε το κλουβί σου; Είναι σε καμμία καλή μεριά να βλέπεις λίγα δέντρα, μιάν άκρη

θάλασσας; "Η σ' έχουνε πλάι στο κοτέτσι ή μέσα στο στάβλο και τότες κάθε σου έξοδο από το περιβάλλο θα συνοδεύεται άναγκαστικά από τα κακαρίσματα των πουλερικών ή τη μυρωδιά του φουσκιού; Είναι κανένα σκυλλί στην αυλή να σε γαυγίζει και να μη σ' αφήνει να πλέεις λεύτερα (πάνου από το κύμα του καιρού). "Αληθινά, θάσαι πολύ δυστυχημένη, αν δε σ' αφήνουνε να κοιτάς ήσυχη τον άφαλό σου.

Το κοίταμα του άφαλου, τί γουστόζικο πράμα!

Κάποτες, όταν και στο βαθύτερο καταφύγι του δάσους δε μπορεί κανείς ν' ανασάνει από την κάψα (και μάλιστα μετά τον έρωτα!) μ'ας πιάνει και μ'ας ή περιέργεια του άφαλου μας. Στην αρχή τότε βλέπεις καθαρά. Νά τος! Αυτός είναι. Μά σιγά-σιγά θολώνει το μάτι. Κάτι φωτεινά νερά, κάτι ξαφνικές φλόγες άστράφτουνε μεμιάς και σβήνουν. "Υστερα πηχτός άχνός τα σκεπάζει όλα, τ' αυτιά βουλλώνουνε, τα μελλίγγια βογγούνε. Νοιώθεις, πώς πιά δεν είσαι σύ. Πώς ο άφαλός δεν είναι δικός σου. Θαρρείς, πώς πρώτη φορά τον αντικρύξεις. Μια δύναμη μυστηριακή σε παίρνει και σε πάει πολύ μακριά, αιώνας πίσου ή αιώνας μπροστά. (Το ίδιο κάνει!) Μά δεν ξεκρίνεις ούτε πού σε πήγε ούτε πώς. Μά ή πέτσα σου έχει μάτια. Είναι τα παράθυρα της ψυχής. Είσαι στο "Άπειρο, στο Παντατεινό, στο "Απόλυτο.

Σε λίγο άρχινάει το στόμα σου να βγάνει άφρούς. Τότε μαρτυράς για κουκιά, που «ο άλλος δε μπορεί νάνοι μάρτυρας». "Ο νους, οι αίστησες — όλα γίνονται «βάρος περιτό». Και λαχανιάζεις, σα νάχες τρέξει μίλλια. Μόλις κάνεις νά... έυπνήσεις, ζητάς άμέσως να ξανακοιμηθείς. Σα δοκιμάσει κανείς πολύ τη γλύκα του όνειρου και του παραμιλητού, δε μπορεί πιά να υποφέρει τον ζύπνο. Τον πειράζουνε το φως, ο άγέρας, οι ήχοι, οι συντροφίες, ή κίνηση, ο έρωτας — και πού πολύ το μυαλό. Μπροστά στο κλουβί και τις άλυσίδες, ο ζύπνος είναι χίλιες φορές άλυσίδες και κλουβί.

*

Μά για φαντάσου όμως μια χειρότερη κατάντια: να σ' έχει κανένας γύφτος και να σε τριγυρνά από χωριό σε χώρα σκονισμένη, λασπωμένη, μαδημένη, τουρτουρισμένη! Και να σε δείχνει στους χαζούς να μαζεύει πεντάρες!

"Όλα σου τα θεϊκά στοιχεία ρεζίλιμένα! Σου φορεί πράσινο ζουπούνι, μαβί φουστάνι, κόκκινη σκούφια. Και σε βάζει να χορεύεις πόλκα γύρω σ' ένα κοντάρι, όσο διάστημα σου αφήνει το μάκρος της άλυσίδας σου.

— Χάι, Κατίγκω! Πώς χορεύουν τα κορίτσια!

Και θα κάνεις και τούμπες μαζεύοντας την ούρα στα σκέλια και κοιτώντας γύρω λοξά και γρήγορα.

"Υστερα θα σ' ανεβάξει στο κοντάρι (το μεγαλύτερο

ψηλός, που γνώρισες!) και θα σου δίνει έναν καθρέφτη κ' ένα χτένι. Πόσα θα σου μάθαινε αυτός ο καθρέφτης, αν δε φοβόσουνε και κοιτάες μέσα! Μά τρέμεις σαν το φύλλο, γιατί σκιάζεσαι τα παιδιά, που χαχανίζουνε και τα σκυλλιά, που σ' άλυχτάνε! Μά σαν κάνεις τούμπες και δείχνεις ό,τι ωραιότερο και κοκκινώτερο έχει μια μαϊμού, κανένας δε θα καταλαβαίνει, τί θα πει «μονάρχης της κριτικής».

"Όμως τί κακία και τί μίσος στα μάτια σου! Να μη μπορείς να βλάψεις, — τί τάχεις τα νύχια και τα δόντια! Τό να ποθείς να κάνεις το κακό και να μη μπορείς είναι πιο θανάσιμο από το να επιχειρείς, χωρίς να τα καταφέρνεις. Μά πιο θανάσιμο ακόμα, να θές να κάνεις ό,τι και οι άλλοι και να τους μισείς, γιατί δε μπορείς!

*

Μια στερνή παρηγοριά μ'ας μένει, πώς δε θα σου κόψανε την ούρα. "Η ούρα για τις μαϊμές είναι το πέμτο χέρι. "Ό,τι τα κερατάκια για τα ζουζούνια. "Εκεί ναι ή έδρα μιας ανώτερης άφης, που άγγίζει όλα τα μυστικά και πιάνει τους πιο άπιαστους παλμούς της ύλης και του πνεύματος. "Εκεί ναι ή λευτεριά μας. "Αμα κρεμαστείς από την ούρα ανάποδα, τί άμορφος και τί άληθινός, που γίνεται ο κόσμος! "Έχεις τον ούρανό πάνω από τις πατούσες σου, τη γης κάτω από την κούτρα σου, τον ήλιο μέσα στη μύτη σου. "Ανοίγεις τα μπράτσα σου και τότες βουνά, ποτάμια, πολιτείες είναι μέσα στην άγκαλιά σου. "Αντίς να βγάνεις από το περιβάλλο σου, είσαι συ το περιβάλλο του σύμπαντος. Κι' αν πάλι, θές να βγεις, πόσο τώρα είναι βολικώτερο! "Αντίς να πετάξεις προς τα πάνω, βυθίζεσαι προς τα κάτω κ' ή ζωή, αντίς να πέφτει από τα ούράνια ύψη, ανεβαίνει από τα ούράνια βάθη! Ποτές ή "Αρνηση δεν είναι τόσο τέλεια, παρά σαν κρεμαστείς από την ούρα και τα βλέψεις έλα ανάποδα.

Δεν ξαίρουμε, πώς να σου στείλουμε αυτό μας το γράμμα. Πόστα, φακέλλοι, τέμπουρα — όλα εύρήματα του ανθρώπου, δηλ. εντός τόπου και χρόνου, σχετικά και διαβατικά. (Βρε άδερφέ, εδώ στο δάσος δεν έχει τέτοια πράματα!) Πήγαμε το λοιπόν και τ' άφήσαμε στη ρίζα του "Ιερού Δέντρου. Αυτό θα φροντίσει. Γιατί διαφεντεύει όσους σ' αυτό το μάταιο κόσμο μάχονται για την "Αλήθεια, δηλ. για ό,τι δε ν' άποδειχνηται.

Πολλά φιλιά μάτς-μούτς άπ' όλο το έθνος.

ΠΗΚΑΙΦΗ

Υ. Γ. Τάμ-Τούμ δεν υπάρχει. Είναι τόπος... εκτός τόπου. Γι' αυτό και υπάρχει περισσότερο (γιατί ναι "Ιδέα ή Λέξη) παρά αν υπαρχε κάπου, (γιατί θάτανε πράγμα).

"Η ίδια.

Για την άντιγραφή Κ. Β.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΡΙΤΙΚΗΝ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ-ΔΟΚΙΜΙΟ ΚΑΠΟΙΑΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ

«"Η Τέχνη είναι ο λυτρωτή Θεός, που μ'ας κάνει τη Ζωή κάπως ύποφερτή».

Δεν πρόκειται στις πάρα κάτω σκέψεις να δικαιολογήσουμε τη γέννηση ή τη σημασία της τέχνης στη ζωή, δεν πρόκειται να αναλύσουμε ή έμβραθύνουμε στην ανάγκη, τη μεγάλη λυτρωτική ανάγκη, που τη δημιουργήσε, ανεξάρτητη, δίπλα στη θρησκεία και την "Επιστήμη, σα συμπλήρωση της «κατ' εΐσθηση» ή της πειραματικής γνώσης και της μεταφυσικής πίστης (*). Δεν πρόκειται πρό πάντων να την παρακολουθήσουμε στην ιστορική της εξέλιξη. — "Αποβλέποντας στην τεχνική κατεύθυνση, που σήμερα συνοδεύει τον άνθρωπο άπ' αυτή τη γέννηση, αποβλέποντας στην τεχνική συνείδηση, που κατοπιν του δίδεται και κατ' έξοχην στην τεχνική ά τ μ ό σ φ α ι ρ α, που μέσα της κινείται, θα προσπαθήσουμε ν' άποκαλύψουμε την ούσία του δημιουργήματος καθώς και τους ποικίλους έκείνους όρους, που το καθιστούν άρτιο πέρνουμε, δηλαδή, το καλλιτέχνημα στην άποκρυσταλλωμένη μορφή του και τις σχέσεις έκείνες, που δημιουργεί γύρω του, όπως σήμερα παρουσιάζεται ή όπως άλλοτε παρουσιάστηκε αλλά πάντοτε στη συνειδητή μορφή της τελειότητας, όπως το θέλησαν οι χρόνοι του Σοφοκλέους, της "Ιταλικής "Αναγέννησης και της τελευταίας περιόδου της μεγάλης ρωσικής παραγωγής και τούτο γιατί κάθε έποχή που φθάνει στην άνώτατη τεχνική της άπόδοση, διαφεύγει συγχρόνως και τους στενούς όρίζοντες του χρόνου και του περιβάλλοντος και παραδίδεται σέμας ως αιωνιότης ως «άένανον γίγνεσθαι», ως συνεχές παρόν, το άρτιο καλλιτέχνημα παρουσιάζεται ως άποτέλεσμα φυσιολογικό άπειρών κοινωνικών και πνευματικών ρευμάτων άκαθορίστων, που κινούνται μέσα σε μια ζωή και που δι' αυτό άποκρυσταλλώνονται τελειωτικά σε μορφές σταθερές κι' αιώνιες.

Τό καλλιτέχνημα συνεπώς πρέπει να εξετάζεται στο

(*) Τό συναίσθημα του καλλιτέχνη δεν είναι ούτε συναίσθημα καθαρώς θρησκευτικό, ούτε συναίσθημα καθαρώς επιστημονικό, είναι κατά τη χαρακτηριστική φράση του Wundt «συναίσθημα έποπτείας» περιελκίζοντας μια γνώση του κόσμου διάμεση, μεταξύ ψυχολογικής κι' επιστημονικής πείρας, για τούτο κι' ή τέχνη ποτέ της δε δουλώθηκε ούτε στη θρησκεία άπολύτως, ούτε στην επιστήμη, βλέπει κατά το δικό της τρόπο τη ζωή, διαισθανομένη τις άπόψεις της και περιγράφουσα αυτήν μέγισταρτησία, δίδοντας ήθικό «χαμακτήρα» δικό της στις παραστάσεις της, ή τέχνη δεν είναι, τίποτ' άλλο παρ' αυτή ή "Ηθική ντυμένη με καλαισθητικό μανδύα.

σημείο εκείνο, που μια τεχνική παράδοση και μια ζωική τάση, φθάνοντας στην κορυφή της τελειότητας το προσφέρει ως υπόδειγμα του τελείου, ως συμπλήρωση, δηλαδή, των ατελειών του παρελθόντος και του περιβάλλοντος, ως συνειδητή, τέλος αφετηρία μιας ζωικής κατεύθυνσης: κατά πόσον τώρα, ή νέα αυτή τεχνική προσπάθεια στο φθάσιμο του τελείου ανταποκρίνεται πραγματικά και προς την αληθινή έκφραση του τελείου είναι ζήτημα αισθητικής: ο φυσιολογικός συνταυτισμός μιας τέχνης προς τα πράγματα και τα συναισθήματα, που ζούν γύρω της, αποτελεί αυτή την ουσία της αισθητικής (**), οι αισθητικοί κανόνες είναι συγχρόνως και φυσιολογικοί νόμοι μέχρι τίνος: ότι λέμε ωραίο υπάρχει προηγουμένως μέσα σ' ώριμες σχέσεις της φύσεως και σ' ώριμες γραμμές της που κατόπιν ή τέχνη εκμεταλλεύεται και συμπληρώνει: έτσι ή αισθητική ανάλογα με το φυσικόν περιβάλλον και τα διάφορα καλλιτεχνικά κριτήρια, που κινούνται μέσα σ' ώριμη Κοινωνία σχηματίζει: διαφορές αντίληψης περί του καλού και του ωραίου και τις αποκρυσταλλώνει: σ' ώριμες λογικές πεποιθήσεις που βάση τους έχουν τη φύση και τους νόμους της: κατόπιν οι πεποιθήσεις αυτές περνούν στην ψυχή του τεχνίτη καθαρώς τεχνική συνείδηση και μεταβάλλονται μέσα στο πνεύμα του σε τεχνικές ήθικες αναπαραστάσεις: αυτή, άλλως τε, ή ουσία της τέχνης, αυτή ή εξελικτική της προσπάθεια, δεν είναι παρά μία μετάβασις από τους κόλπους της φύσεως προς τον κύκλο της ανεξάρτητης τεχνικής μόρφωσης με την κατά διαστήματα εξακρίβληση της φυσικής μίμησης: όσο ή τέχνη απομακρύνεται της φύσεως τόσο γίνεται: προσωπικότερη, πνευματικότερη, περισσότερο ανεξάρτητη και συνεπώς σκοπιμότερη στις κατευθύνσεις της.

Και πραγματικώς τόσο μια τέχνη υψώνεται, όσο καλλίτερα ξέρει να υποτάσσει τη φύση και τους νόμους της στο σκοπό της, ανεξαρτήτως του αν ή προσπάθεια αυτή κατανατά παντελώς αντιζωϊκή: δυστυχώς σήμερα δε ζητάμε την πληθωρική ζωή, όπως την προσφέρει ή

(**) Η αισθητική, το σύνολο δηλαδή, των αισθητικών αρχών και κριτηρίων δια των οποίων κρίνουμε ένα καλλισητικό φαινόμενο δεν είναι ένα: παραλλάσσει: εκάστοτε με τις διάφορες αντιλήψεις των λαών και των εποχών που τυχόν έχουν για το Καλό και το Ωραίο: ότι σήμερα μας ενθουσιάζει: αύριο μας προξενεί την αγρία: ότι συγκινεί ένα Κινέζο ή ένα Ιάπωνά αφήνει ψυχρό έναν Ευρωπαίο: κάθε εποχή δημιουργεί τον πολιτισμό της και συνεπώς και την τέχνη της: αλλ' όμως παρ' όλες αυτές τις διαφορές των λαών και των εποχών υπάρχουν ωριμαμένα έργα που δίνουν τον τύπο μιας σταθερώτερης αισθητικής, απευθυνόμεθα προς ένα κύκλο ευρύτερο και παγκόσμιο για τούτο, ως υπόδειγμα τύπους έργων πέρνουμε τις τρεις δοκιμώτερες εποχές που παρήγαγαν έργα ικανοποιούντα ένα κοινό πλατύτατο και όχι μόνον ένα κοινό μιας εποχής ή ενός λαού: την αισθητική την δημιουργούν κατ' αρχάς οι κλιματολογικοί όροι: κι' ύστερα τα καλλιτεχνικά υπόδειγματα.

Φύση, την τόσο πλούσια σε θανάτους και γεννήσεις, την τόσο πολυποικίλη σε λυτρώσεις: ζητάμε την τεχνικήν ισορροπία και την πειθαρχία των αντίθετων φυσικών ενστικτών: ζητάμε την άρετή και τη γαλήνη με τάνθη-κότερα τεχνικά μέσα, αγνοώντας πως μία τέτοια ζωή κατανατά σχεδόν άβιωτη εις βάρος των ευγενεστερών φυσικών νόμων: αλλά δεν πρόκειται να χαρακτηρίσουμε τη σημερινή τεχνική κατεύθυνση, που μας επέβαλε το παρελθόν και μας μετέβαλε σε μηχανές έτεροκίνητες: δεν πρόκειται να κακίσουμε τη βάση της ήθικης των χρόνων μας και γενικώτερα της ζωής παρ' όλη την αντίθετη κατεύθυνση που μας αποδεικνύει: ή επιστημονική άγωγή και παρ' όλες τις έντατικές προσπάθειες που καταβάλλει: προς τούτο ή πειραματική της πειθώ: δυστυχώς γνωρίζουμε πως δεν μπορούμε να γυρίσουμε στη φύση ή σχολή των νεοσπενσεριστών στην Αγγλία, που μέχρι σήμερα ευχαγγελλίζετο την εξέγερση της ζωής με την επιστροφή προς τη φύση σχεδόν άπετυχη: το κοινωνικόν ενστικτον κυριαρχεί παντού δημιουργήσαν εις βάρος μας μια δεύτερη φύση που δεν μπορούμε πια να αποβάλλουμε: τελείωσε: δε μας απομένει παρά να εξαγνίσουμε την τέχνη, αφού μάλιστα προσφέρεται να μας αποκαλύψει: μια γνώση τόσο θαυμάσια, τη γνώση του ωραίου. Ελπίζουμε πως εξαγνίζοντας την τέχνη και αποκάλυπτοντας τους νόμους εκείνους, δια των οποίων αυτό θα κατορθώνετο, θα μπορούσαμε να εξαγνίσουμε και τη ζωή, αφού ή ζωή κινείται μέσα σε καθαρώς τεχνικήν ατμόσφαιρα.

Παντού και πάντοτε, κατ' αρχάς στον κύκλο της τέχνης, σχηματίζονται διάφορες αισθητικές αντιλήψεις για το Καλό και το Ωραίο, το Ωφέλιμο και το Αληθινό, αντιφατικές και συχνά συγκρουόμενες, ως τη στιγμή, που περνώντας καθωρισμένο τύπο, καταστούν αισθητικοί νόμοι συγχρόνως: ακριβώς τη στιγμή τούτη παρουσιάζεται το άριστο καλλιτέχνημα, που συγκεντρώνει όλους αυτούς τους νόμους, που το καθιστούν τέλειο και παραδίδεται στην αιωνιότητα, έξω χρόνου και περιβάλλοντος, ως τέρας όχι μόνον μιας τεχνικής παραδόσεως, αλλά συγχρόνως κι' ως άπαρχή μιας νέας ζωικής άποψης: το μεγάλο καλλιτέχνημα είναι ύστερότοκο γέννημα πολλών ατελών γεννήσεων του παρελθόντος και του περιβάλλοντος και παρουσιάζεται: κατά μακρά χρονικά διαστήματα: δεν είναι καθημερινό και συνθησιμένο γέννημα: κάτω από την άνθιση μιας έντονης ζωής, μιας παραδόσεως, μιας ζωικής κατευθύνσεως το καλλιτέχνημα είναι παρ' ό καρπός όλων αυτών, ο ώριμότερος: είναι αποτέλεσμα: δεν είναι αφετηρία: συνεπώς αποβλέποντας στην πενιχρότητα της δημιουργικής φιλολογίας των χρόνων μας δεν ενδιαφερόμαστε για τα μέτρια έργα, τη στιγμή, που άλλες εποχές μας προσέφεραν άρτια καλλιτεχνήματα επί των οποίων θα ήδυνάμεθα να βασίσουμε

μιαν έδραιοτερη και στερεώτερη αισθητική: άλλως τε τα μέτρια έργα δεν δύνανται να μας χρησιμεύσουν ως υπόδειγμα και δεν μπορούν να μεταδώσουν παρά πολύ μέτριες συγκινήσεις κι' αποδόσουν πολύ μετρίτερα ήθικα αποτελέσματα: και πραγματικώς τί μας ενδιαφέρουν όλες οι τελευταίες τάσεις των συμβολιστών και των άλλων ομάδων και σχολών που λέγονται διακοσμητικές κ.τ.λ. όταν οι αρχαίοι καλώς έννοούμενοι συγκινούν πολύ βαθύτερα απ' όλους τους νεωτερισμούς των νεωτέρων: σε τί συντελούν όλες οι προσπάθειες των naturalistes, τη στιγμή που μια αναγέννηση μας έδωκε ότι άνωτερο μπορούσε ναποδοσει μια τεχνική γραφική παράδοση: Βεβαίως δεν άρνούμεθα πως δε βλάστησαν μεγάλα δημιουργήματα, μεσα ήθικου κόσμου κατά τους τελευταίους χρόνους, πως δε γεννήθηκαν επιβλητικώτατες προσωπικότητες: ποιός λόγος χάριν θάρνιόταν τη μεγάλη επίδραση πουχαν στους καιρούς μας και γενικώτερα στην Κοινωνία οι Ρώσοι συγγραφείς και το ρόλο πουπαίξαν κατά τη μεγάλη ρωσική επανάσταση: μήπως ή άστική κοινωνική επανάσταση δε συνετελέσθη δια της επίδρασεως του Ρουσσώ και του Γκαίτε κατά τας αρχάς του παρελθόντος αιώνας: αλλά μήπως και σήμερα δεν επιδρούν επί των λαϊκών μαζών και δεν συμβολίζουν τον άκρον επαναστατισμό το έργα του Τολστόϊ και του France, του Romain Rolland και του Ανδρέας; κανείς, απόλυτως κανείς, δε θα μπορούσε ναρήνθει τη δημιουργική παραγωγικότητα των νεωτέρων: αλλά πιστεύουμε μαζί με το Shopenhauer, πως «τα μεγάλα καλλιτεχνήματα σπανίως είναι νέα»: και πως όλα τα μεγάλα έργα βασίζονται άπάνω στην ίδια σχεδόν αισθητική: ή Ορθοδοξία στην τέχνη ως ο σεβασμός προς τις μεγάλες αισθητικές αρχές των αιώνων αποτελεί πλέον το κύριον γνώρισμα των μεγαλοφυών: οι δε διάφορες νεοτροπίες κατά τη γνώμη μας δεν είναι παρά άδυναμίες μερικων άδεξίων χειριστών της διαυγείας και της καθαρότητας: για τούτο και τα στοιχεία της γλώσσας και της μορφής μένουν σχεδόν άμετάβλητα και δεν ακολουθούν κατά πόδας τους ετησίους σурμοūs μερικων ήλιθίων, που κατά βάθος δεν είναι παρά προσκίματα κατά της αληθινής προόδου και ραπίσματα κατά της στοιχειώδους καλαισθησίας (**).

(**) Η επανάσταση στην Τέχνη δεν εκδηλώνεται μεξωφρενισμούς και παραδοξότητες όπως κάνουν μερικοί, νομίζοντας πως είναι μοντέρνοι, αν μεταχειρισθούν εκφράσεις παράτολμες και παράλογες στα έργα τους: ο Baudelaire ένας επαναστάτης της ΣΥΓΚΙΝΗΣΕΩΣ και της ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ, στα ποιήματά του μεταχειρίστηκε την κλασικότερη μορφή που ποτέ γράφτηκε στη Γαλλία: ήταν λατινομαθής και μαθηματικός και παντού ζητούσε την διαυγέστερη έκφραση: σεβάστηκε μάλιστα, όσο κανείς την καθαρωμένη ΠΑΡΑΔΟΣΗ: το ίδιο μπορούμε να πούμε και για το Dostojefski: υπήρξεν ένας επαναστάτης της σκέψης και της ψυχολογίας: ετοποθέτησε επί νέων βάσεων το ψυχολογικό μυθιστόρημα: και δεν μεταχειρίστηκε παρά

«Ο,τι πρό παντός μας ενδιαφέρει είναι να διαβάσουμε έργα ουσιαστικώς και μορφωτικώς άρτια: μόνον έτσι μπορούμε να μορφώσουμε μια ευρύτερη συνειδητή καλαισθησία και να πάρουμε μια κάπως άνεπτυγμένη μόρφωση στους έννευριστικούς αυτούς χρόνους της μετρίότητος και του εξωφρενισμού: μόνον έτσι μπορούμε να δικαιολογήσουμε την ύπαρξη και τη μεγάλη μορφωτική δύναμη της τέχνης εις την όποιαν έπίστευαν και πιστεύουν όλοι: οι τίμιοι εργάται της από του Όμηρου μέχρι του Romain Rolland: χωρίς μορφωτικό και προαγωγικό σκοπό τέχνη δεν μπορεί να νοηθεί: οι τεχνίται δε, που γράφουν, χωρίς ναχουν ένα ιδεώδες κοινωνικό ή ανθρωπιστικό είναι κακοήθεις μετρίότητες, γράφοντας άνευλικρίνεια και προς χρηματισμόν: είναι άνάξιοι εκμεταλλευταί ενός ωραίου ιδεώδους το όποιον ποτέ τους δεν σεβάστησαν: ξέρετε τί σημαίνει να υποστηρίξουμε και θαυμάζουμε το κακότεχο και το μέτριο; σημαίνει πως θάπτομε το Καλό και το Ωφέλιμο, ότι υβρίζουμε την Ωραιότητα: και, δεν υπάρχει τεχνίτης σεβόμενος τον εαυτό του, και την τέχνη του, που να μην αισθάνεται σήμερα τον πόθο του να συντελέσει κατά δύναμη στον έξανθρωπιστικόν άγώνα, που μετά τον πόλεμο, όλοι άνεξαιρέτως αισθάνονται την ανάγκη της κατισχύσεώς του: είναι τόσο ύψηλό, μετέχει τόσης γενναιοφροσύνης και μεγαλοφυγίας και μόνο το συναίσθημα, πως συντελούμε κατά τι στην ανθρωπινή ανύψωση, ώστε φαίνεται παράδοξο, πως τόσοι τεχνίται δε συνέβαλαν κατά δύναμη στον άγώνα αυτό: δεν υπάρχει ύψηλότερος σκοπός τόσο της ζωής μας όσο και της τέχνης μας παρά να μεταδίδουμε στους ανθρώπους: στον τόπο μας, μάλιστα, ότι θεωρούμε ωφέλιμότερο: στον τόπο μας, μάλιστα, που τα πάντα περιμένουν μια διέξοδο, που ή τέχνη καθυστερεί τόσο, με λύπη μας βλέπουμε τους περισσότερους ανθρώπους των γραμμάτων, να ματαιοπονούν και νασχολούνται με παιδαριώδεις λυρισμούς και το σπουδαιότερο μάπομμήσεις έργων πέμπτης τάξεως: οι τεχνίτες αυτοί ποτέ δε θα γράψουν, τίποτε καλό, τίποτε βιώσιμο: γι' αυτούς έλεγε ο Γκαίτε: «όσο παραδίδονται σόρισμένες σχολές, τόσο περισσότερο γράφουν άσχημα»: δυστυχώς το φαινόμενο αυτό το διακρίνουμε μεταξύ των νέων: το λέμε με λύπη μας χωρίς βεβαίως να περιμένουμε και το συνετισμό τους: κανείς σχεδόν απ' αυτούς δε σκέφθηκε άπάνω στο καλλιτέχνημα από κοινωνικής ψυχολογίας και κανείς δεν προσπάθησε να δημιουργήσει μέσα του, άσφαλή καλαισθητικά κριτήρια

τα απλούστερα μέσα προς έκφραση των συλλήψεών του: ή επανάσταση έδρεύει μέσα στην Ίδέα του καλλιτεχνήματος και τις συγκινήσεις που μας προκαλεί κι' όχι κυρίως τα μέσα της διατυπώσεως.

διὰ τῶν ὁποίων ἡ τέχνη του θάνυφώνετο πέραν τοῦ κοινού ἐπιπέδου· δυστυχῶς ἀπὸ τοὺς νέους μας λείπει ἡ μόρφωση, ἡ μόνη ποῦ σταθεροποιεῖ μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ τεχνίτη τὴν πεποίθησιν γιὰ τὴς δημιουργικῆς του προσπάθειες καὶ τοῦ δίδει τὴ γνώσιν τοῦ τί πραγματικῶς εἶνε ὅπου δὲν ὑπάρχουν ἀσφαλῆ καλλιθητικὰ κριτήρια, ὅπου δὲν ὑπάρχει εὐλικρίνεια καὶ ἀγάπη, ὅπου δὲν ἀναπνέουμε τὸν ἐνθουσιασμό γιὰ τὸ καλλίτερο ἐκεῖ μὴν περιμένετε μῆτε τέχνην νάνησιν, μῆτε πολιτισμὸς νὰ ὠρμάσει.

Καὶ τώρα μπορεῖ κανεὶς νὰ προβάλλει τὴν ἐρώτησιν: Τί εἶνε καλλιτέχνημα; ποιοὶ ὄροι τὸ καθιστοῦν ἄρτιο; ποιῆς συνθήκες κοινωνικῆς ἀναγκαιῶς πρέπει νὰ συνυπάρχουν γιὰ νὰ γεννηθῆ; τί εἶνε Μορφή τοῦ καλλιτεχνήματος; τί εἶνε, τέλος, Ἰδέα; δὲ θάπαντήσουμε μὴ ἰσορροπία ἐπὶ πᾶσι ἀνω ῥωτήματα, γιὰ τὴν ἰσορροπία πῶς κάθε ὀρισμὸς τόσο στὸν κόσμον τῆς Ἐπιστήμης, ὅσο καὶ στὸν κύκλον τῆς Τέχνης δὲν εἶνε τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ ἀποκρυσταλλωμένη ἀντίληψιν μιᾶς καταστάσεως, ποῦ κατὰ νόμους φυσικοῦς, μέλλει νὰ ἐξελιχθῆ καὶ τροποποιηθῆ στὸ μέλλον· δὲν ὑπάρχουν σταθερὰ ἀξιώματα ἐκεῖ ὅπου μιὰ κατάσταση ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται καὶ προάγεται· ὅ,τι θανατώνει τὴν δημιουργικὴν ἐξέλιξιν, ὅ,τι περιορίζει τὴ σκέψιν εἶνε ὁ ὀρισμὸς· μόνον ἐπὶ συνθηκῶν τῆς ζωῆς πολὺ παλαιωμένων καὶ ἀνηκόντων πιά στὴν ἱστορίαν τολμῶμε κάπως νὰ ὀρίσουμε· ἐπὶ συνθηκῶν ἐξελισσομένων κάθε ὀρισμὸς περιττεύει· τελειώνοντας τὸν εἰσαγωγικὸν τοῦτο πρόλογον πρέπει νὰ τονίσω πῶς δι' ἐμὲ καθὼς καὶ γιὰ τὴν Ἐπιστήμην τῶν καλολογικῶν φαινομένων δὲν ὑπάρχουν δόγματα· ὑπάρχουν ὀρισμένα δεδομένα καὶ ὀρισμένοι ὄροι τοὺς ὁποίους, ἀφοῦ ἀναλύσουμε κατόπιν προσπαθοῦμε νὰ ὑπαγάγωμε σὲ σύστημα· δὲν ἀποκλείουμε, δηλαδὴ, κανένα δεδομένο ἀπὸ κείνα ποῦ παράγουν τὰ καλλιθητικὰ φαινόμενα, κανένα δὲν ἀποκηρύσσουμε καὶ γενικῶς ὅλα τὰ θεωροῦμε συντελεστικὰ τῆς παραγωγῆς του· γιὰ τὴν σήμερον τόσο στὸν τόπον μας ὅσο καὶ στὴν Εὐρώπην, ἡ κριτικὴ τῆς Αἰσθητικῆς ἢ λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τῆς μόνον τὸν κοινωνικὸν παράγοντα καὶ ἐπὶ τῆς βάσεως αὐτοῦ ἐξηγεῖ τὸ καλλιτέχνημα· ἢ δέχεται μόνον τὰ ψυχολογικὰ δεδομένα ποῦ τὸ παρήγαγον ἢ τέλος κρίνει λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τῆς τὰ καλλιθητικὰ ἀποτελέσματα ποῦ μᾶς γεννᾷ· καὶ οἱ τρεῖς αὐτὲς ἀπόψεις μονομερῶς κρίνοντας δὲν δύναται νὰ μᾶς δώσουν σαφῆ τὴν ἐννοίαν τοῦ δημιουργήματος· γιὰ τοῦτο, ὡς ἀρχὴν τῆς ἐξηγήσεως τῶν φαινομένων τῆς τέχνης δεχόμεθα τὴν συνύπαρξιν καὶ τῶν τριῶν αὐτῶν ὀρων, δηλαδὴ:

- 1) ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΟΣ.
- 2) ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΟΣ.
- 3) ΤΟΥ ΑἰΣΘΗΤΙΚΟΥ ΠΑΡΑΓΟΝΤΟΣ.

ΦΑΝΗΣ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

I

Ὁ ἄνθρωπος, ἔτσι καθὼς εἶνε μόνος, ἐγκαταλείμενος στὸ διάστημα, ἀπεγνωσμένος καὶ ἀκαθοδήγητος, ζητεῖ νὰ λυτρωθῆ με δύο τρόπους:

Ὁ ἕνας τρόπος, ὁ συγκεκριμένος, τῆς σταθερᾶς καὶ συνεχῆς ἐρεύνης, τῆς ἀδιακόπου διεξόδου μέσα στὸ μυστήριον τοῦ Σύμπαντος, τῆς βαθμιαίας καὶ βραδείας ἐπεκτάσεως, μέσα στὸν ἀτέρμονα λαβύρινθον τῶν νοητῶν καὶ ὁρατῶν πραγμάτων, ἐπὶ αἰῶνες θετικὰ δοκιμαζόμενος, δὲν εἶνε πεπρωμένο, καθὼς φαίνεται, νὰ τοῦ ἐξασφαλίσῃ ὁπωσδήποτε, τὴν τελειωτικὴν ἰκανοποίησιν τῆς ἐπιτακτικῆς αὐτῆς ἀνάγκης.

Ἐπειδὴ τὸ κεντρικὸν Μυστήριον, δὲν εἶνε δυνατόν νὰ νοηθῆ, παρὰ με μέσα ἐντελῶς συμβατικά, με τὴν πεπερασμένην του συνείδησιν, δὲν κατακτᾷ μὲς στὸ μέγαλον Σύμπαν, παρὰ ἐκεῖνα ἀκριβῶς τὰ πράγματα, ὅσα ἡ ἀνθρώπινη του φύσις εἶνε ἰκανὴ νὰ κατακτήσῃ. Πέραν αὐτῶν ἀπλώνεται τὸ σκότος, αἰώνιον, βαθύ, ἀδιεπέραστον.

Ἡ ἐρευνα αὐτῆ, ἡ «πρὸς τὰ ἔξω», ἀποδίδει ἀκαρπὴν στὸ τέλος, ἐφόσον λείπει τὸ κλειδί τοῦ μυστηρίου, καὶ δὲν ὑπάρχει τρόπος νὰ δοθῆ.

Ἡ Ἐπιστήμη, ἡ Φιλοσοφία, παρ' ὅλα τὰ σπουδαῖα των τολμήματα, βρίσκονται διαρκῶς ἀναγκασμένες, στὰ τελευταῖα, νὰ διπλώνουν τὰ φτερά τους. Κηρύττουν ἐκυτὰς ἀναρμοδίους, γιὰ ἕνα τόσο ἀχανὲς ἐργεῖμα.

Αὐτὸ τὸ κατενόησεν ὁ ἄνθρωπος, καὶ ζήτησεν ἀλλῶς ν' ἀντιδράσῃ: ἄνοιξε τότε δρόμους «πρὸς τὰ μέσα», πρὸς αὐτὰ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς του, τῆς πνευματικῆς του ὑποστάσεως· ἀλλ' ὅσο προχωροῦσε, πρὸς τὰ μέσα, εἶδε καὶ πρὸς ἐκείνην τὴν διεύθυνσιν, ν' ἀπλώνεται τὸ ἴδιον τὸ μυστήριον — καὶ γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους ἀκριβῶς — μ' ἐκεῖνο ποῦ τὸν εἶχε σταματήσῃ, ὅταν προσπαθοῦσε νὰ κερδίσῃ τὴ λύσιν τοῦ καθολικοῦ αἰνίγματος, διὰ τῆς «πρὸς τὰ ἔξω» ἐπεκτάσεως. Τὸ ἀγνωστον καὶ τὸ ἀνεξιχνίαστον, τοῦ ἔβαζε φραγμὸς ἀπὸ παντοῦ: εἶχεν, ἀπλῶς, ἀλλάξῃ θέσιν στὴν παγίδα...

Τότε αἰσθάνθηκε πῶς εἶνε δίχως στήριγμα.

Μὲ σαφεστάτην τώρα τὴν ἀντίληψιν τῶν ἀπορρήτων ποῦ τὸν περιβάλλουν, ἔρμαιον δυνάμεων ἀγνώστων, ποῦ τὸν περιορίζουν ἀδυσώπητα, καὶ σιωπηλὰ τὸν κατευθύνουν

πρὸς πεπρωμένα προβληματικὰ — δοκίμασε καὶ πάλιν νὰ γυρίσῃ στὴν ἀγκαλιὰ τῆς παλαιᾶς θρησκείας, ἀπ' τὴν ὁποίαν εἶχε κάποτε κινήσει — ἀλλὰ θρησκείας ποῦ νὰ συμβιβάζεται με τὰ ποικίλα καὶ μεγάλα συμπεράσματα, τ' ἀποκτημένα ἐν τῷ μεταξύ, καρπὸς νομῶν καὶ ἀντιρρήτων τῶν πολυετῶν προσπαθειῶν του. Ἀλλὰ ἡ παλαιὰ αὐτὴ θρησκεία, δὲν ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὴς ἐξελιγμένες ἀπαιτήσεις του: εἶχε μεταβληθῆ τώρα τὸ πλαίσιον, καὶ ἡ εἰκόνα πλέον δὲ χωροῦσε.

Τότε, ἀπὸ παντοῦ φυλακισμένος, με μιὰ πολὺ λεπτὴ λοξοδρομία, γύρισε πάλιν πρὸς τὸν ἑαυτὸν του, καὶ προσπάθησε ν' ἀνεύρῃ ἐκεῖ μέσα, ἕνα βαθύ καὶ σταθερὸν ἀντίδοτον τῆς λανθανούσης ἀπογνώσεώς του — καὶ τὸ βρήκεν, ἐντελῶς ὁρμήφυτον, σὲ μιὰ συνειδητὴ πλέον ἐπίδοσιν, τὴν ἐκούσιν συστηματοποίησην τῆς καλλιτεχνίας τοῦ Ὀραίου. — ὥστε ἐκεῖνο νὰ πληρῶσῃ ὁπωσδήποτε, κατὰ ἕνα τρόπον ἀσφαλῆτερον — καὶ πάντα, φυσικῶς, κατὰ τὴν ἐννοίαν τῆς ἀτομικῆς του εὐτυχίας — τὰ μεταλλογικὰ ἐκεῖνα χόσματα, ποῦ ἀφήνει διαρκῶς μὲς στὴν ψυχὴν του, ἡ ἀπουσία τῆς ὀριστικῆς Ἀλήθειας.

Κ' ἐπειδὴ, ἐκεῖνο τὸ Ὀραῖον, ὑπάρχει στὴ ζωὴ σποραδικῶς, με περιορισμοὺς καὶ διαλείψεις, πολὺ παροδικὰ καὶ φευγαλέα, ζήτησε τώρα, με μεγάλους κόπους, νὰ συλλέξῃ τὴν πολυτίμητον οὐσίαν του, τὴν διεσπαρμένην δῶθε-κεῖθε, νὰ τὴν περισώσει ἀπὸ τὸν ὄλεθρον, νὰ τὴν καρφύσῃ κάπου στερεώτερα, — ὥστε νὰ μπορῆ κάθε στιγμὴ, νὰ τὴν κατέχει, νὰ τὴν διευθύνει, καὶ νὰ καταφεύγῃ πρὸς αὐτήν, ὅσάκις ἔχει τὴν ἀπόλυτην ἀνάγκην ἐνὸς ἀμέσου ἠθικοῦ στηρίγματος.

Καταστάλαγμα αὐτῆς τῆς προσπάθειας, εἶνε ἡ θετικὴ δημιουργία ἐνὸς νέου τρόπου τοῦ ἐκφράζεσθαι, μονίμου, σταθεροῦ καὶ προηγμένου, καὶ ποῦ παρέχει ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς μυστικῆς αὐτῆς λυτρώσεως: — τῆς Τέχνης.

Οἱ ἀκαθόριστοι του τότε πόθοι, οἱ αἰωνίως ἀνικανοποίητοι, οἱ κάπως νεφελώδεις καὶ διάχυτοι, βρήκαν ἕνα σημεῖον συγκεντρώσεως — μυστηριώδους καὶ λεπτῆς ἀνακουφίσεως, μέσα σ' ἐκείνην τὴν λοξὴν ὑπεφυγὴν ἀπὸ τὰ κορυφαῖα ἐρωτήματα.

Ὡστε ἡ Τέχνη εἶνε «αὐταπάτη»;

Αὐταπάτη — δὲ σημαίνει τίποτε. Ἄν θελήσωμε νὰ κρίνωμε τὰ πράγματα, ἀπὸ τῆς ἀόψεως αὐτῆς, τῆς ὀλιγῶς ἀνθρωπίνης σχετικότητος, καὶ ἡ θρησκεία εἶνε αὐταπάτη, καὶ ἡ Φιλοσοφία αὐταπάτη, καὶ ἡ Ἐπιστήμη αὐταπάτη — καὶ ἡ ζωὴ ἐπίσης αὐταπάτη, ἡ ὁποία, με τὸ νὰ μὴν ἔχει με τί νὰ συγκριθῆ μὲς στὸ διάστημα, μένει ἕνα μετέωρον φαινόμενον, φύσεως ἐντελῶς μονομερούς, μιὰ σύμβασις ἐπίσης, — αὐταπάτη.

ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΛΑΠΑΘΙΩΤΗΣ

HENRI-FREDERIC AMIEL-ΑΠΟ ΤΟ „ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ„

Ἀπὸ τὸ δίτομον καὶ μοναδικὸ βιβλίον τοῦ Ἑλβετοῦ καθηγητοῦ Φρειδερίκου Ἀμιέλ «Τὸ Ἡμερολόγιον» (1848—1866) ἀποσποῦμε τὰ πρὸ χαρακτηριστικὰ ὡς πρὸς τὴν ὅλην του νοοτροπία μέρη. Γιὰ τὸ ὅλον τὸν ἔργον θὰ δημοσιεύσωμε ἀναλυτικὴ μελέτη τοῦ Edmond Scherer.

27 Σεπτεμβρίου 1852. — Τὸ πρὸ ὠραῖον ποίημα εἶνε ἡ Ζωὴ, ἡ Ζωὴ ποῦ διαβάσσεται καθὼς συνθέτεται, ὅπου ἡ ἐμπνευσις καὶ ἡ συνείδησις ἀλληλοσυνδέονται καὶ ἀλληλοδοιοῦνται, ἡ Ζωὴ ποῦ νοιώθει τὸν ἑαυτὸν τῆς μικροῦ κόσμου καὶ ποῦ παίζει μπρὸς τὸ Θεὸν σὲ μικρὸν τὴν ἐπανάληψιν τοῦ παγκόσμιου, τοῦ θεοῦ ποιήματος.

Γίνου ἄνθρωπος, δηλαδὴ γίνου φύσιν, γίνου πνεῦμα, γίνου εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, γίνου ὅ,τι ὑπάρχει πρὸς μέγαλον, πρὸ ὕψηλόν σ' ὅλες τὴς σφαίρας τῆς ὑπαρξῆς, γίνου μιὰ ἰδέα καὶ μιὰ ἀτέλειωτη θέλησις, μιὰ ἀναπαράστασις τοῦ μεγάλου συνόλου. Καὶ γίνου τὸ πᾶν μὴ ὄντας τίποτε, ἐκμηδενιζόμενος, ἀφίνοντας νὰ μὴ ὁ Θεὸς μέσα σου, καθὼς ὁ ἀέρας μέσα σ' ἕνα κενὸν χωρὸν ποῦ κλίνει τὴν θεϊκὴν οὐσίαν. Γίνου ταπεινός, συμπαθὴς, σιωπηλός, γιὰ νὰ κούσῃς στὰ βάθη τοῦ ἑαυτοῦ σου τὴν μακρυνὴν καὶ βαθειὰ φωνήν, γίνου καθαρὸς γιὰ νὰ ῥηθῆς σὲ ἐπαφὴ με τὸ καθάριον πνεῦμα. Τραβήξου συχνὰ στὸ ἱερὸν τῆς συνείδησός σου, ἔμπα στὴν ἀκρίβειαν τοῦ ἀτόμου γιὰ νὰ ξεπεράσῃς τὸ διάστημα, τὸ χρόνο, τὴν ὕλην, τοὺς πειρασμοὺς, τὴν ἐκμηδένισιν, γιὰ νὰ ξεφύγῃς τὰ ἔργα σου, τὴν ἴδιαν σου ζωὴν, δηλαδὴ πέθαινε συχνὰ, καὶ ἀναρωτήσου μπρὸς σ' αὐτὸ τὸ θάνατον, σὰν προπαρασκευὴ στὸν τελευταῖον θάνατον. Κεῖνος ποῦ μπορεῖ δίχως νὰ ανατριχιάσῃ νάντιμετωπίσῃ τὴν τύφλωσιν, τὴν κουφαμάραν, τὴν παραλυσίαν, τὴν ἀρρώστειαν, τὴν προδοσίαν, τὴν κακομοιρίαν, δίχως νὰ τρεμουλιάσῃ, νὰ παρουσιασθῆ μπρὸς τὴν κυρίαρχην δικαιοσύνην, ἐκεῖνος μόνον μπορεῖ νὰ πεῖ ὅτι εἶνε προπαρασκευασμένος στὸ μερικὸ ἢ στὸ συνολικὸ θάνατον. Πόσο εἶμαι μακρὰ ἀπ' αὐτὸν καὶ πόσο ἡ καρδιά μου εἶνε μακρὰ ἀπὸ αὐτὸ τὸ στωϊκισμὸν. Ἀλλὰ τούλαχιστο ὡς ἀποσπασθῶ ἀπὸ ὅ,τι μπορεῖ νὰ μᾶς ἀφαιρεθῆ, ὡς παραδεχθῶμε ὅλα σὰν ἕνα δάνειον καὶ ὡς μὴ λαβαίνουμε ὑπ' ὄψιν μας παρὰ τὸ ἀφθαρτον, νὰ τί πρέπει νὰ προσπαθῶμε. Νὰ πιστεύωμε σ' ἕνα Θεὸν καλόν, πατρικόν, παιδαγωγόν, ποῦ μετρεῖ τὸν ἄνεμον στὸ κουρεμένο ἄρνι, ποῦ τιμωρεῖ μόνον ἀπὸ ἀνάγκην, καὶ στερεῖ μόνον με λύπη: ἡ σκέψιν αὐτῆ ἢ καλύτερα αὐτῆ ἢ βεβαιότητά δίνει θάρρος καὶ ἀσφάλειαν. ὦ! πόσο ἔχουμε ἀνάγκην ἀγάπης, στοργῆς, ἀφοσίωσης, καλωσύνης καὶ πόσο τρωτοὶ εἴμαστε ἐμεῖς, παιδιὰ τοῦ Θεοῦ, ἐμεῖς,

ἀθάνατοι καὶ κυρίαρχοι! Δυνατοὶ σὰν τὸν κόσμον, καὶ ἀδύνατοι σὰν τὸ σκουλήκι, ἀνάλογα πού ἀντιπροσωπεύουμε τὸ Θεὸ ἢ πού δὲν ἀντιπροσωπεύουμε παρὰ τὸν ἑαυτὸ μας, πού ἔχουμε γιὰ ἀποκούμπι τὸ "Ὀν ἢ πού εἶμαστε μόνοι.

Ἡ μυστικιστικὴ ἀποψη, μιᾶς θρησκείας δραστηρίας καὶ ἠθικῆς, πνευματικῆς καὶ βαθειᾶς, δίνει μονάχα στὴ ζωὴ ὅλη τὴ μεγαλοπρέπειά της καὶ ὅλη τὴν ἐνεργητικότητά της. Μᾶς κάνει ἀτρωτους καὶ ἀκατανίκητους. Δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ νικήσῃ τὴ γῆ παρὰ ἐν ὀνόματι τοῦ οὐρανοῦ. "Ὅλα τὰ ἀγαθὰ ἔχουν δοθεῖ ἄνωθεν σὲ ὅποιον δὲ θέλει παρὰ μόνο τὴ σωφροσύνη. Μόνο ὅταν εἶναι κανεὶς ἀφιλοκερδῆς εἶναι ὁ πιὸ δυνατός, καὶ ὁ κόσμος εἶναι στὰ πόδια ἐκείνου πού δὲ μπορεῖ νὰ σαγηνεύσει. Γιατί; γιατί τὸ πνεῦμα εἶναι κύριος τῆς ὕλης καὶ γιατί ὁ κόσμος ἀνῆκει στὸ Θεό. «Πάρτε θάρρος, εἶπε μιὰ οὐράνια φωνή, νίκησα τὸν κόσμον...»

Κύριε, δάνεισε τὴ δύναμή σου στοὺς ἀδύνατους μὲ καλὴ θέληση!

17 Ἀπριλίου 1860. — Τὰ νυχτοπούλια πέταξαν εἰμαι καλύτερα. Μπόρεσα νὰ κάμω στὴν Τρέιγ τὸν ταχτικό μου περίπατο. "Ὅλα τὰ βάρτα εἶχαν ἀνθίσει καὶ οἱ φύτρες πρασίνιζαν σ' ὅλα τὰ κλωνάρια. Ἡ ἐντύπωση πού προξενοῦν σ' ἕναν ἄρρωστο ὁ φλοῖσθος τῶν καθάρων νερῶν, τὸ πέταγμα τῶν πουλιῶν, ἡ τριγύρω μουσικὸβόλια τῶν φυτῶν, τὰ θορυβώδη παιχνίδια τῆς παιδικῆς ἡλικίας, εἶναι παράξενα ἢ καλύτερα μοῦ ἦταν παράξενα νὰ παρατηρῶ μὲ τὰ μάτια τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἐτοιμοθάνατου καὶ νὰ μπαίνω σ' αὐτὴ τὴ μορφή τῆς ὑπαρξῆς. Τὸ βλέμμα αὐτὸ εἶναι πολὺ μελαγχολικό. Νοιώθει κανένας σὰ νὰ τοῦ εἶναι ἀπαγορευμένο νὰ μπει μέσα στὴ φύση, βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπικοινωνία της, γιατί αὐτὴ εἶναι ἡ αἰώνια δύναμη καὶ ἡ αἰώνια ὑγεία. «Τόπο στοὺς ζωντανούς μᾶς φωνάζει! Μὴν ἔρχεσθε νὰ σκοτεινιάσετε τὸ γαλάζιο μου μὲ τὴς κακομοιρίες σας. Καθένας τὴ σειρά του φύγετε!» Γιὰ νὰ κάνετε κουράγιο πρέπει νὰ λέγετε μέσα σας: "Ὀχι, ὁ πόνος καὶ ἡ παρακμὴ εἶναι καλὰ γιὰ νὰ τ' ἀφήνουν στὸν κόσμο νὰ βλέπει, δίνουν μιὰ γεύση στὴ χαρὰ τῶν ἀπερίσπετων καὶ μιὰ προειδοποίηση σὲ κείνους πού ὀνειρεύονται. Τὴ ζωὴ μᾶς τὴ δάνεισαν καὶ ὀφείλουμε νὰ δώσουμε στοὺς σπράτοκόπους συντρόφους μας τὸ θέαμα τοῦ πῶς τὴ μεταχειρίζομαστε ὡς τὸ τέλος. Πρέπει νὰ δείξουμε στοὺς ἀδελφούς μας πῶς πρέπει νὰ ζεῖ κανεὶς καὶ πῶς πρέπει νὰ πεθαίνει. Αὐτὰ τὰ δύο πρῶτα φωνάγματα ἔχουν ἀπὸ τὴν ἄλλη μερὴ μιὰ θείαν ἀξία. Μᾶς κάνουν νὰ διαβλέπουμε τὰ παρασκήνια τῆς ζωῆς, τὴς τρομακτικῆς τῆς πραγματικότητος καὶ τὸ ἀναγκαστικὸ τέλος της. Μᾶς διδάσκουν τὴ συμπάθεια. Μᾶς συμβουλεύουν νὰ ἐξαγοράζουμε τὸν καιρὸ, ἐν ὅσο ἀκόμη φέγγει. Μᾶς διδάσκουν τὴν εὐγνωμοσύνη γιὰ τὰ καλὰ πού μᾶς ἀπο-

μένουν καὶ τὴν ταπεινοσύνη γιὰ τὰ χαρίσματα πού κλείνουμε μέσα μας. Αὐτὰ λοιπὸν τὰ κακὰ εἶναι ἕνα καλὸ, εἶναι μιὰ οὐράνια φωνή, ἕνα πατρικὸ μαστίγωμα, Πέσο εὐθραυστο πρᾶγμα εἶναι ἡ ὑγεία καὶ τί λεπτὸ κάλυμμα προστατεύει τὴ ζωὴ μας ἀπὸ τὴν ἔξω καταδρόχωση ἢ τὸ μέσα ξεχαρβάλωμα! "Ἐνα φύσημα! καὶ τὸ σκαφίδι ραίζει ἢ ναυαγεῖ ἕνα τίποτε! καὶ τὸ πᾶν βρίσκεται σὲ κίνδυνον ἕνα σύννεφο καὶ τὸ πᾶν εἶναι σκοτάδι. Ἡ ζωὴ εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἄνθος τοῦ χόρτου πού ἕνα πρῶτὸ τὸ μαρμαίρει καὶ ἕνα χτύπημα φτεροῦ τὸ μαδάει εἶναι τὸ λυχνάρι τῆς χήρας πού ἕνα μικρὸ φύσημα ἀνέμου τὸ σβύνει. Γιὰ νὰ νοιώσει κανεὶς ἔντονα τὴν ποίηση τῶν ρόδων ἐνὸς πρωῦ, πρέπει νὰ βγεῖ ἀπὸ τὰ νύχια αὐτοῦ τοῦ γερακιοῦ πού ὀνομάζουν ἀρρώστεια. Τὸ βάθος καὶ τὸ φόντο τοῦ παντός εἶναι ὁ τάφος. Ἡ μόνη βεβαιότητα, σ' αὐτὸ τὸν κόσμο τῶν μάταιων ταραχῶν καὶ τῶν ἀτελεύτητων ἀνησυχῶν εἶναι ὁ θάνατος καὶ ἐκεῖνο πού εἶναι ἡ πρόσγευση καὶ τὸ σὲ μικρὸ τοῦ θανάτου, ὁ πόνος.

"Ὅσο πού ἀποστρέφουμε τὰ μάτια ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀκατανίκητη πραγματικότητα, τὸ τραγικὸ τῆς ζωῆς ἀποκρύβεται! μόνις τὴν ἀντικρύζουμε κατὰ πρόσωπο, οἱ πραγματικὲς ἀναλογίαι τοῦ κάθε πράγματος καὶ ἡ ἀληθινὴ ὄψη ξαναρχεται στὴν ζωὴ! βλέπει κανένας τότες φανερὰ πῶς εἶχε παίξει, περιπλανηθεῖ, εἶχε ξεχάσει καὶ πῶς μετανοοῦναι.

Πρέπει νὰ πεθάνει κανεὶς καὶ νὰ ἀντιληφθεῖ τὴ ζωὴ του. Ἴδου σ' ὅλη τὴν ἀπλότητά του τὸ μεγάλο μᾶθημα τῆς ἀρρώστειας. Κάμε νεώτερα ὅ,τι ἔχεις νὰ κάμεις! ξαναἔλα στὴν τάξη, σκέψου τὸ καθῆκο σου, προπαρασκευάσου γιὰ τὴν ἀναχώρησιν! Ἴδου τί φωνάζουν ἡ συνείδηση καὶ ἡ λογικὴ.

6 Μαΐου 1852. — Οἱ γυναῖκες εἶναι, πού, ὅμοιες μὲ τὴ βλάστηση τῶν βουνῶν, σημειώνουν μὲ τὴν πιὸ χαρακτηριστικὴ ἀκρίβεια τὴ διαβάθμιση τῶν ὑπερθεμιμένων ζωνῶν τῆς κοινωνίας. Ἀναγνωρίζει κανεὶς φανερὰ σ' αὐτὲς τὴν ἱεραρχία τῆς μόρφωσης! ἐνῶ στὸ ἄλλο γένος εἶναι συγκεχυμένη. Στὴς γυναῖκες ἔχει τὴ μέση κανονικότητα τῆς φύσης! στοὺς ἄνδρες παρέχει ἀπρόβλεπτα παράξενα τῆς ἐλευθερίας. Κι' αὐτὸ γιὰ τὸ ἄνδρα δημιουργεῖται σχεδὸν ὁ ἴδιος ἀπὸ τὴν δράση του καὶ ἡ γυναῖκα δημιουργεῖται περισσότερο ἀπὸ τὴν μοῖρα της! γιατί ὁ ἕνας ἀλλάζει καὶ διαπλάττει τὴς περιστάσεις μὲ τὴν ἐνεργητικότητά του καὶ ἡ ἄλλη τὴς δέχεται! καὶ τὴς ἀντικατοπτρίζει μέσα στὴ γλυκύτητά της! γιατί ἡ γυναῖκα εἶναι περισσότερο εἶδος καὶ ὁ ἄνδρας ἄτομο.

"Ἐτσι, πρᾶγμα παράδοξο, οἱ γυναῖκες εἶναι ταυτόχρονα τὸ γένος τὸ πιὸ ὅμοιο μὲ τὸν ἑαυτὸ του καὶ τὸ πιὸ διαφορετικὸ! τὸ πιὸ ὅμοιο ἀπὸ ἀποψη ἠθικῆ, καὶ τὸ πιὸ διαφορετικὸ ἀπὸ ἀποψη κοινωνικῆ.

"Ὅλοι οἱ βαθμοὶ τῆς μόρφωσης, ὅλες οἱ περιπτώσεις

ἀναγνωρίζονται καθαρὰ στὸ ἐξωτερικὸ τους, στοὺς τρόπους καὶ στὴς προτιμήσεις τους! ἀλλὰ ἡ ἐσωτερικὴ ἀδελφωσύνη βρίσκεται στὰ αἰσθηματὰ τους, στὰ ἐνστικτα καὶ στὴς ἐπιθυμίες τους. Τὸ θηλυκὸ γένος παρουσιάζει συγχρόνως τὴ φυσικὴν ἰσότητά καὶ τὴν ἱστορικὴ ἀνισότητά. Διατηρεῖ τὴν ἐνότητα τοῦ εἶδους καὶ χωρίζει τὴς κατηγορίες τῆς κοινωνίας.

Στὸ βάθος ἡ γυναῖκα ἔχει κυρίως μιὰ διατηρητικὴν ἀποστολή, ἀλλὰ διατηρεῖ δίχως νὰ κάμει διάκριση. Ἀπὸ τὴ μιὰ μερὴ διατηρεῖ τὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ, ὅ,τι τὸ διαρκῆς ὑπάρχει, ὅ,τι ὑψηλὸ, πραγματικὰ ἀνθρώπινο στὸν ἄνθρωπο, τὴν ποίηση, τὴ θρησκεία, τὴν ἀρετή, τὴ στοργή! ἀπὸ τὴν ἄλλη μερὴ διατηρεῖ τὸ ἔργο τῶν περιστάσεων, ὅ,τι τὸ διαδραματικὸ, τὸ τοπικὸ, τὸ τεχνητὸ ὑπάρχει στὴν κοινωνία, δηλαδὴ τὴς συνήθειες, τὰ γελῶνα, τὴς προλήψεις, τὴς μικρότητες. Περιβάλλει μὲ τὴν ἴδια εὐσεβῆ καὶ ἰσχυρὴ πίστη τὸ σοβαρὸ καὶ τὸ ἑλαφρὸ, τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ.

Ἡ γυναῖκα διατηρεῖ, εἶναι ἡ παράδοση, καθὼς ὁ ἄνδρας εἶναι ἡ πρόοδος. Λοιπὸν ἂν δὲν ὑπάρχει οἰκογένεια καὶ ἀνθρωπότητα δίχως τὰ δύο γένη, δίχως αὐτὲς τὴς δύο δυνάμεις δὲν ὑπάρχει οὔτε ἱστορία.

BORIS DE SCHLÖEZER ΕΝΑΣ ΡΩΣΣΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ-ΛΕΩΝ ΣΕΣΤΩΒ

Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας μελετᾶται γενικὰ τὸ μεγάλο ρεῦμα τῆς ἀνθρώπινης σκέψης, πού γεννήθηκε, καθόσον μπορούμε νὰ κρίνουμε, στὴν Ἑλλάδα, ἐδῶ καὶ δύο χιλιάδες χρόνια καὶ πού μπορούμε νὰ ἀκολουθήσουμε τὴν πολυδαίδαλη ὡς τὰ σήμερα διαδρομὴ του, περνώντας ἀπ' τὴς διδασκαλίας τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὰ σχολεῖα τοῦ Μεσαίωνα, τὴς μεταρρυθμίσεις τοῦ Ντεκάρτ καὶ τοῦ Μπακόν, τὰ ὀρθολογιστικὰ συστήματα τοῦ Λάιμπνιτς καὶ τοῦ Σπινόζα, τὸν ἐμπειρισμὸ, τὸν Ἀγγλικὸ ἠθικισμὸ, τὸν κρατικισμὸ τοῦ Κάντ, τὸν ὑψηλὸ ἰδεαλισμὸ τῶν διαδόχων του, τὸν ματεριαλισμὸ καὶ τὸν θετικισμὸ τοῦ τελευταίου αἰῶνα, γιὰ νὰ φτάσουμε στὸν νεοκριτικισμὸ, στὸν πραγματισμὸ, στὸν Μπερξονισμὸ τῆς σημερινῆς ἐποχῆς. Οἱ φιλόσοφοι καθὼς καὶ οἱ σχολεῖς, διαδέχονται ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, στέκονται ἀντιμέτωποι, πολεμᾶνε, ἀλληλομεταδίνοντας εὐλαχικὰ ἕνα σύνολο ἰδεῶν, μεθόδων, προβλημάτων, πού ἀποτελοῦνε τὸ βάθος τῆς μεγάλης φιλοσοφικῆς παράδοσης. Τὴν μεγαλώνουν αὐτὴ τὴν παράδοση, τὴν ἀναλύουν, τὴν ξαναχτίζουν, ἀλλὰ δὲ παύουν νὰ τρέφονται ὅλοι ἐμμεσα ἀπ' αὐτὴν

ποιὸς λίγο ποιὸς πολὺ. Παρὰ τὴς διαφορίας καὶ τοὺς σκληροὺς ἀγῶνες τους, εἶσθε κανεὶς εὐκόλα τοὺς δεσμούς τῆς συγγενείας πού τοὺς ἐνώνουν καὶ τὴν βαθειὰ καὶ στενὴ συμφωνία τους, γιατί οἱ γλώσσες τους, ὅσο διαφορετικὲς κι' ἂν φαίνονται, εἶνε ἴδιες στὴν οὐσία.

Αὐτὸ τὸ ρεῦμα διαγράφει τὸ μεγάλο δρόμο τῆς φιλοσοφίας, πλατὺ σὲ καλὴ κατάστασι, μὲ μιὰ ὀρμὴ σχετικὰ εὐκόλη καὶ πίσω του ἀκολουθᾶνε μὲ βῆμα σταθερὸ, μεθοδικὸ, τὰ μεγάλα τμήματα τῶν φρονιμῶν, τῶν σοφῶν καὶ πειθαρχικῶν πνευμάτων. Ἀλλὰ πλάι σ' αὐτὸν τὸν ταχτικὸ στρατὸ, ὑπάρχουν οἱ θιασῶτες, οἱ ἄτακτοι ὀπαδοί, οἱ τυχαδιώχτες. Αὐτοί, ἀφίνοντας τὸ μεγάλο δρόμο ρίχνονται θαρρετὰ μέσα ἀπ' τὰ βάτα, ἀπ' τὰ γεμάτα ἀγκάθια χαμόκλαδα, ἀπ' τ' ἄγρια δάση πού συνορεύουν μὲ τὸν κύριον δρόμον. Γυρίζουν στὰ περίχωρα, δίχως νὰ φοβῶνται τ' ἄγρια ζῶα, τὴς χαράδες, πάντα προσεχτικοί, πάντα γεμάτοι φλόγα, ἀπὸ περιέργεια, ἀπὸ δίψα τοῦ κινδύνου καὶ τῆς περιπέτειας, θύματα μιανῆς ἀνησυχίας γεμάτης ἐνθουσιασμοῦ, πού δὲ θέλει νὰ σβύσει. Πασκίζουν ν' ἀνοίξουν καινούργιους δρόμους. "Ὅμως κανένας δὲν τοὺς ἀκολουθεῖ! κανένας δὲν καταλαβαίνει τὰ σήματά τους, τὴς γεμάτες ἀπελπισία ἢ χαρὰ προσκλήσεις τους καὶ οἱ δρόμοι πού μὲ κόπο ἔχουν ἀνοίξει, πλημμυρίζουν ἀπὸ ἄγρια βάτα, χάνονται, ξεγυιῶνται. Ἐκεῖνο πού ἀνακαλύψανε, δὲν μπορούνε πραγματικὰ νὰ τὸ ιεταδόσουν σ' ἄλλον, ἔχι γιατί δὲν ἔχουνε θέληση, ἢ γνώση, ἀλλὰ γιατί ἡ ἐσωτερικὴ τους πείρα εἶνε τόσο εἰδική, τόσο βαθειὰ προσωπικὴ πού δὲν μπορεῖ νὰ μεταδοθῇ καὶ νὰ μεταφραστῆ σὲ κανόνες.

Αὐτοὶ οἱ τυχαδιώχτες τῆς σκέψης πού δὲν μπορούνε νὰ σκόψουν κάτ' ἀπ' τὸ δόγμα τοῦ σχολεῖου, δὲν ἔχουνε

λοιπόν δόγμα. Τί διδάσκουνε επί τέλους; Τίποτα το θετικό, το καθαρό, το ώρισμένο που μπορεί να το χρησιμεύει κανείς κάπου. Και μ' όλα ταύτα η γοητεία της προσωπικότητάς του είναι πολύ δυνατή: έχουμε μια χάρη πολύ θαυμάσια που τραβάει και τα πιο σταθμισμένα πνεύματα που αποφεύγοντας να τους ακολουθήσουνε στις τρελλές επιχειρήσεις τους, τους θαυμάζουνε από μακριά και ίσως και τους ζηλεύουνε.

Η δράση λοιπόν, αυτών των ερημιτών, που οι προσθήκες τους από πρώτη όψη φαίνονται μάταιες και άγριες, δεν είναι τιποτένια. Δεν τους καταλαμβάνει κανείς, αυτό είναι αλήθεια, αλλά εκείνο που τραβάει, δεν είναι τόσο το ότι διακηρύχουνε, είναι η μέθοδος τους, η καλύτερη, η ελλιψή μεθόδου, ο τρόπος ο παράξενα ελεύθερος με τον όποιον προκαλούνε τις δυσκολίες, ζητάνε τα εμπόδια και τα γκρεμίζοντε είναι το μεθύσι τους, οι χαρές τους και οι απελπισίες τους.

Ανάμεσα σ' αυτούς, ο Πασκάλ και ο Νίτσε είχαν ίσως τη μεγαλύτερη επίδραση, όχι μονάχα στους επιστημονικούς και πανεπιστημιακούς κύκλους, αλλά και στους καλλιτεχνικούς και ποιητικούς... Δεν βλέπω άλλον κανένα ανάμεσα στους συγχρόνους μας που να μπορεί να εκτεθεί πλάι τους, εκτός από τον Λέωντα Σεστόβ.

Είναι αδύνατο να μη τους αναφέρει κανείς σε μια ιστορία της φιλοσοφίας: αλλά ο ιστορικός βρίσκεται σε δύσκολη θέση όταν πρόκειται να καταπιστεί μ' αυτούς. Που και πώς να τους κατατάξει; Ο Πασκάλ —όπαδος του Ντεκάρτ; Ναι, βέβαια. Αλλά είναι φανερό επίσης πώς είναι και δεν είναι τέτοιος, πώς είναι έξω απ' τη σχολή. Δημιούργησε κανένα φιλοσοφικό σύστημα; Όχι, είναι ο ίδιος ο Πασκάλ που μ' είναι άγραπτός, η προσπάθειάς του, η αγωνία του, η υπομονή του.

Αλλά στον Πασκάλ υπάρχει τουλάχιστον ο καθολικισμός που έχει μια καθαρή σημασία, μια θετική αξία, ώρισημένη που θα μ' εβοηθήσει να τον κατατάξουμε. Με το Νίτσε το πράγμα είναι δυσκολότερο ακόμα: υπάρχουν απ' όλα σ' αυτόν τον μαθητή του Σοπενάουερ, του Ντοστογιέφσκυ, των Γάλλων ηθολόγων (moralistes), των Γερμανών ρωμαντικών, σ' αυτόν τον θαρραλέο αλήτη, που είναι αδύνατο να τον ακολουθήσει κανένας σ' όλες τις παράξενες περιόδους του, στις επικίνδυνες δοκιμές του, οι οποίες εξ' άλλου φαίνονται να μη χρησίμεψαν τίποτα...

Και μ' όλα ταύτα εύσυνείδητα πνεύματα καταπιστήκανε να φιάξουνε μια «Νιτσεική φιλοσοφία». Τελευταία μάλιστα ο κ. Κάρολος Άντλερ επεχείρησε να παρουσιάσει τον Νίτσε σαν ένα είδος όπαδο του Πλάτωνα, και αφού τα θαλάσσωσε, κοίταξε όπως-όπως να τα μπαλώσει. Ο Λέων Σεστόβ, ανήκει σ' αυτό το

μικρό γκρουπ των άγριων, λεπτών, φλογερών και λευτερωμένων πνευμάτων, που κυνηγάνε την αλήθεια μονάχα για τον εαυτό τους δίχως να νοιάζονται για τους άλλους και δίχως να κολλάνε σε μια μερίδα. Εάν επιμένει κανείς βέβαια μπορεί να τον συνδέσει καθώς και τον Πασκάλ και τον Νίτσε με την μίαν ή την άλλη παράδοση αλλά οι σχέσεις που θα αποκαταστήναμε τότε δε θα μ' εβοηθήσανε να καταλάβουμε τη σκέψη του, το έργο του: γιατί εκείνο που μ' εβόησε πολύτιμο μέσα σ' αυτό, είναι ακριβώς το ότι αυτό το έργο είναι ιδιαίτερο, άτομικό, διάφορο από κείνο των άλλων φιλοσόφων, Ρώσων και ξένων.

Η Ρωσική φιλοσοφία, ή ακαδημαϊκή φιλοσοφία, έχει ανθρώπους επιστήμονες και με επίδοση. Βρίσκει κανείς ανάμεσά τους αντιπροσώπους όλων των τάσεων που κυριαρχούνε σήμερα στην Ευρώπη. Έχουμε όπαδους του Μπερξον, του Κοέν, του Χίρσελ, του Ρίκερτ, έχουμε νεοθετικιστές, νεορεαλιστές. Αλλά είναι κανείς αναγκασμένος να βεβαιώσει πώς η Ρωσική σκέψη, όσο ακολούθησε φρόνιμα το μεγάλο δρόμο, και φύλαξε τας παραδόσεις, δεν δημιούργησε στο τέλος τίποτα το αληθινά πρωτότυπο και δεν ανάδειξε απ' αυτά τα έργα που σημειώνουνε βαθειά μια εποχή, και ανοίγουνε μια νέα χρονολογία.

Λόγια νέα και με σημασία εισώθησαν στη Ρωσία: όχι όμως από φιλοσόφους με τίτλους, από αντιπροσώπους της Πανεπιστημιακής επιστήμης, αλλά από ρομαντζογράφους, από ποιητές. Αναφέρω τον Τολστόι, τον Ντοστογιέφσκυ, τον Άντρέ Μπιέλυ. Μ' αυτούς συγγενείς ο Λέων Σεστόβ. Χρωστάει πολλά στους δύο πρώτους καθώς και στο Νίτσε, στον Πασκάλ και στο Σαίξπηρ. Δεν πήρε απ' τα χέρια τους καμμιά αλήθεια έτοιμη, κανένα δίδαγμα, αλλά έμαθε απ' αυτούς να εξετάζει και να γνωρίζει τον εαυτό του, να βλέπει τα πράγματα κάτω από μια νέα όψη, να θέτει προβλήματα, δίχως ελπίδα να τα λύσει. Εργάστηκε σύμφωνα μ' αυτούς και συχνά εναντίον τους, γιατί ήταν ένας απ' αυτούς τους όπαδους που εύχότανε να έχει ο Νίτσε και οι όποιοι για να βρουνε καλύτερα το δάσκαλό τους, τον αφίνουσε και τον πληγώνουσε σκληρά.

Ρώσος είναι και από καταγωγή και από εκπαίδευση ήθικη και διανοητική: αλλά θάπεφτε όλως διόλου έξω εκείνος που πολεμώντας να τον καταλάβει θα υπογράμμιζε σ' αυτόνε, αυτό το εθνικό στοιχείο. Ο Σεστόβ διηγείται ο ίδιος την εκπληξη που του προξένησε μια μέρα αυτή η φράση «Ο Γερμανός φιλόσοφος Νίτσε». «Ήξερε καλά πώς ο Νίτσε ήταν Γερμανός, αλλά ποτέ δεν το σκεφτότανε: ποτέ δεν τούχε έρθει στο νου να δει στο Νίτσε ένα Γερμανό αν και το είχε διαβάσει στη μετάφραση.

Έτσι αρνιέται να θεωρήσει τον Πλωτίνω, για "Ελληνιστά του 3ου αιώνα" είναι ένας σύγχρονος, ένας στενός φίλος, ένας πιστός.

Σ' ένα άρθρο που φάνηκε τον καιρό του πολέμου με τίτλο «Φιλοσοφία και Μουσική», ο Σεστόβ έχει κάτω από μια φόρμα λίγο παράξενη και άστεία ακόμα, αυτή τη σκέψη, πώς οι διαιρέσεις μας, οι επίηχοι όμιλοι μας που άπάνω τους προσκολλήμαστε στερεά — θρησκείες, εθνικότητες, τάξεις, επαγγέλματα κ.λ.π. — δεν ανταποκρίνονται κατά πάσαν πιθανότητα σε καμμιά αλήθεια, και πώς στον κόσμο των ιδεών, οι διαιρέσεις, εάν υπάρχουνε τέτοιες, είναι πολύ διάφορες από δώ κάτω: εκεί πάνω ο Μόζαρτ, ο Ροσσίνι, ο Ντεμπυσσύ ανήκουνε στο ίδιο γκρουπ, ενώ ο Ναπολέων, ο Μόλιτε και ο Σουβάρωβ βρίσκονται σ' άλλο.

Οι ιστορικές, εθνικές και γεωγραφικές απόψεις είναι όλότελα άγνωστες στον Σεστόβ: αυτό δεν είναι ζήτημα θεωρίας ούτε δόγματος. Οι διάκρισεις του χρόνου και του τόπου δεν έχουνε καμμιά σημασία στα μάτια του. "Οτι αντιτίθεται στο χρόνο, οι εξελίσσεται, ότι πέρνει μια ιστορική ύπαρξη, είναι πάντα δευτερεύον. Πολύτιμο του είναι μονάχα το γεγονός που άρνήθηκα τα κύματα του χρόνου να το δεχτούν και που δεν μπόρεσε να βλαστήσει. Επίσης εκείνο που μπορεί να εξηγηθεί, στον άνθρωπο, δεν είναι εκείνο που μπορεί να εξηγηθεί, από γενικές αιτίες, εκείνο που μπορεί να αναχθεί σε χαρακτήρες εθνικούς, επαγγελματικούς, αλλά το ιδιαίτερο, το εξαιρετικό, το ανεξήγητο, στην ετυμολογική σημασία της λέξης. Είναι αυτό ακριβώς που θα προσπαθήσω να δείξω.

II

Προορισμένος για δικηγόρος, ο Λέων Σεστόβ σπούδασε Νομικά και δεν στράφηκε στη Φιλοσοφία παρά πολύ άργα, το 1895, για να πασιώσει να βρει μια λύση για τις ήθικες αμφιβολίες που τον βασάνιζαν: έτσι γεννήθηκε το πρώτο του βιβλίο: «Ο Σαίξπηρ και ο κριτικός του Μπραντές», όπου χτυπάει δυνατά τον θετικισμό του Ταιν και το σκεπτικισμό του Μπραντές, στο όνομα ενός ύψηλου ήθικου, αλλά λίγο άπλοϊκού ιδεαλισμού. Είναι το μόνο δογματικό έργο του Σεστόβ: έχει ιδέες που προσπαθεί να τις αποδείξει, που τις υπερασπίζει, και στο όνομά τους κρίνει και αποφασίζει. "Οπως όλος ο κόσμος, πιστεύει ακόμα ότι κατέχει μια βέβαιη αλήθεια και την διδάσκει, πιστεύοντας την γενική της αξία. Γράφει για τους άλλους.

Διαφορετικά είναι τα έργα που ακολούθησαν ύστερα από διάστημα αρκετών χρόνων «Το καλό στο δόγμα του Νίτσε και του Τολστόι», «Δοστογιέφσκυ και Νίτσε», οι συλλογές άφορισμών και άρθρων «Η απόθεσις του ξεριζώματος», «Αρχές και τέλη», «Οι μεγάλες άγρυπνίες», «Χίλιες και μία νύχτες», «Για τη ρί-

ζα των πραγμάτων». Έδω δέν πρόκειται πιά για διδασκαλία.

Ο συγγραφέας δέν μ' εβουσιάζει πιά τα συστηματοποιημένα αποτελέσματα της εργασίας της σκέψης του. Είναι η ίδια η εργασία που μ' εβόησε αποκάλυπτε: τώρα, με μια ειλικρίνεια, με μια άφέλεια θάλαγα, που δε βρίσκω παράδειγμα. Δεν δουλεύει πιά για άλλον, δουλεύει για τον εαυτό του. Τα βιβλία του δέν είναι πιά αποδείξεις: δέν είναι φτιαγμένα, και δέν τείνουνε από πρόθεση σ' ένα σκοπό εν των προτέρων ώρισμένο. Αλλά βλέπουμε την προσπάθεια του φιλόσοφου, σκεφτόμαστε μαζί του, ψάχνουμε, σκαλίζουμε βαθειά, δίχως προκατάληψη γύρω από ένα ζήτημα, από ένα γεγονός που συχνά γίνεται τιποτένιο, αλλά αποκάλυπτε στα μάτια του φιλόσοφου μια νέα αναπάντεχη άποψη της αλήθειας. Αφού καθαρίσει το έδαφος και μ' εβόησε ειδοποιήσει για τα εμπόδια και τις παγίδες, μ' εβόησε ο Σεστόβ τρομαγμένους και γελασμένους, γιατί περιμέναμε ένα συμπέρασμα, μια καλή θερητική αλήθεια που να μπορεί να αντιμετωπίσει τις άλλες αλήθειες, και να υποστηρίξεται από γενά επιχειρήματα. Του φαίνεται του αναγνώστη πώς άδικα τριγύρισε έδω και κεί, άσκοπα, πώς πήγε στα χαμένα ο κόπος του, πώς ο όδηγός του τον γέλασε, η και πώς αυτός ακόμα δέν ήξερε τί ήθελε, που πήγαινε. Θα του φανεί ακόμα πώς βουσιεύει σ' αυτά τα έργα μια φριχτή άταξία, πώς δέν είναι παρά ένας σωρός από παράξενα πράγματα και από αντιθέσεις ολοφάνερές.

Αυτή η πρώτη παρατήρηση είναι αληθινή. Ο Σεστόβ δε φοβάται τις παραδοξολογίες: τις ζητάει: μάλλον. Αλλά εάν ο αναγνώστης δε δύσαρεστηθεί απ' αυτή την πρώτη εντύπωση, επιμένει να μπει μέσ' τους μαϊανδρους αυτής της λεπτής σκέψης, θα παρατηρήσει σε λίγο τη δυνατή επίδραση που μπορεί αυτή να εξασκήσει, με τη μοναδική της χάρη, με την ένότητά της όχι τη λογική μα πίοτερο την ψυχολογική ή ακόμα τη βιολογική.

Αυτά τα βιβλία, αυτοί οι σωροί των άρθρων, των άφορισμών ενώνουνται μεταξύ τους και αποτελούν, και ύστερα από πολλά χρόνια ακόμα, ένα άρμονικό σύνολο. Είναι η ένότητα της ζωντανής προσωπικότητας που παραμένει ανάμεσα στους κωματισμούς της σκέψης, στις κρίσεις των αισθημάτων, στην πάλη των επιθυμιών, στις πτώσεις και στους ένθουσιασμούς.

Ακριβώς όπως και στο Νίτσε, όσο επιμένουμε να μη κοιτάμε τα έργα, παρά αυτά καθαυτά σαν προϊόντα της λογικής σκέψης, δέν μπορούμε να ενώσουμε αυτά τα κρύσταλλα: οι γωνίες τους, οι έδρες τους, δέν συμφωνάνε: αλλά αν ανάμεσα απ' το λεπτό επίχηρισμα της λογικής προχωρήσουμε βαθύτερα, όλα φωτίζονται και ανακαλύπτουμε πώς αν η σκέψη έχει αντιθέσεις

και ασυμφωνίες, ο άνθρωπος μένει πάντα σύμφωνος με τον εαυτόν του και με την διαρκή του προσπάθεια.

Επιμένοντας σ' αυτή την ψυχολογική έννοια του έργου του Σεστώβ, ξέρω πως έρχομαι αντιμέτωπος με το εσωτερικό συναίσθημα του Ρώσου φιλόσοφου, που βεβαιώνει με πάθος το αντίθετο.

"Αν ο Λέων Σεστώβ γκρεμίζει τις πεποιθήσεις μας δεν το κάνει για να μας προσφέρει άλλες, μάταια θα του τέντωνε κανείς το χέρι ζητώντας μια θρεφτική τροφή, ή τη λέξη κλειδί, τη μαγική λέξη που μας υπόσχεται κάθε φιλόσοφος, όσο λίγο τσαρλατάνος και να είναι, και που την κάνει από μακριά ν' αντανακλάει σ' άχρόταγα μάτια μας. Άλλα ο Σεστώβ κάνει κάτι καλύτερο: μας αναγκάζει να σκεφτούμε. Προκαλεί, ερεθίζει τη δραστηριότητά μας, την τόλμη μας: εκείνος που τον διάβασε, που τον ένοιωσε, αρχινάει να βλέπει και να σκέφτεται διαφορετικά: ανοίγει το μάτι του: δεν φοβάται πιά να είναι μόνος. Δεν μπορεί κανείς ν' ακολουθήσει τον Σεστώβ γιατί την λευτεριά του την άποχτησε ο ίδιος, την πλήρωσε πολύ ακριβά και δεν την δίνει χάρισμα: δεν θα θέλαμε εξ' άλλου να δεχτούμε ένα τέτοιο δώρο. Άλλα πέρνοντάς τον για παράδειγμα, για οδηγό, είναι σαν να ριχνόμαστε θορακτά στο άγνωστο, σαν να πασιζούμε να συνέρθουμε απ' τη νάρκη, να ξυπνήσουμε. (Συνέχεια).

JEAN JAURÉS Η ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ Η ΖΩΗ

Θα σχηματίσετε πρώτα-πρώτα το αρχικό αίσθημα και την ανάγκη του ωραίου. Όχι χωρίς αντιστάθμισμα, θα τραβηχτείτε ύστερα στις συγκινήσεις της επιστήμης και της Τέχνης. Και θα σάς απομείνει μέσα απ' το καθημερινό ξετύλιγμα της Ζωής ή περιέργεια της ανάγκης για τα μεγάλα προβλήματα. Όταν θα λησμονηθούν οι λεπτομέρειες των Μαθηματικών και των Χημικών πορισμάτων, θα κρατήσετε τη γενικότερα των νόμων που διέπουν επιστητό, και την κλήση να βυθιστείτε στα μυστικά των επιστημών. Δε φέρνουν στο νου χωρίς έναν ξέχωρο καλμό στην καρδιά το φτωχικό εργατήρι του Λυκείου, όπου για πρώτη φορά ο δάσκαλος στη Χημεία, μας παρουσίασε την ένωση δυο αερίων, για να πέσει στη μικρή υπόθεση της αθροιστικής ενέργειας των μυστικών της αναλογίας και του μέτρου σ' αυτό που για μας ήταν η άδρανης και χωρίς νόημα ύλη.

Ήταν σάμπως μια καινούργια διανοητική δύναμη και μια λεπτομέρεια Ζωής να σταματούσε τη σιωπή του ύλικού σύμπαντος. Αυτή η πρωτινή ανταλλαγή ε-

θρεψε στη διάνοιά μας την περιέργεια που δεν θα μπορούσε ποτέ να ικανοποιηθεί στην εντέλεια, μα ούτε και να σβυστή.

"Έτσι όταν χρονολογίες της φιλολογικής Ιστορίας θάρρουνται με τις παραστάσεις του μυαλού, ή ψυχή σας θα έχη διαισθανθή την ψυχή της πατρίδας σας, κι' ο νους θα εισχωρή στο Άνθρώπινο πνεύμα, χωρίς να μπορείτε να αντισταθήτε. Και ή ένθυσση των κλασσικών γραμμάτων θα σάς φέρουν το βούisma των μελισσιών που πετούν στο ανοιξιάτικο πρωί.

"Ο καλλιτέχνης του χρώματος και του ήχου μ' όλο που είναι αναγκασμένος στο δρόμο της Ζωής να σπαταλά και να ταπεινώνη την αξία του, θα βροθή στην ώρα να ζητήσει να ζήσει και να εκδηλωθή σ' ένα εξαιρετικό έργο ύλη ή ιδέα που πλαισιώνει την προσωπικότητά του, και φέρνει τους πνευματικούς και τους ψυχικούς κύκλους.

"Ακόμα όλοι οι άνθρωποι μέσα από τη ρουτίνα των ύλικών αναγκών και των διδαγμάτων, ζητούν κάποτε να υποβάλλουν σε έλεγχο τον εαυτό τους, λησμονώντας ότι ακολουθούσαν προηγήτερα, με την πεποίθηση πως δε βρίσκονται στη μαίρα των ήττημένων, για να τραβήξουν στις κορφές απ' όπου στα νεύματα του χαϊρετούσαν τις όμορφιές του κόσμου.

Κατ' πρώτο λόγο είναι μια αλήθεια πως ή όμορφα της Επιστήμης και της Τέχνης είναι παρηγορητική.

Πολλές φορές υποφέρουμε γιατί οι δυνάμεις μας έρχονται να στερέψουν. Για άγνωστες αιτίες, όποια κι' αν είναι ή τάση και ή προσδοκία μας, στην ανθρωπότητα αυτή που εξελίσσεται άργα και λογικά.

Μόλα ταύτα ή αδιαφιλονίκητη πρόοδος της επιστήμης μας κάνει να πιστεύουμε στον κοντινό θρίαμβο του ανθρώπου στα πράγματα και να μαθαίνουμε να ελπίζουμε τον θρίαμβο του ανθρώπου στον εαυτό του.

Το περιεχόμενο της Τέχνης όταν είναι αληθινό φθάνει την τελείωση, χωρίς οι αιώνας που περνούν να προσθήσουν ή να αφαιρέσουν τίποτα.

Από το βάθος, μας δίνουν την αίσθηση του τελειωμού και της θεϊκής αναπαύσεως.

Πολλές φορές όταν κουράζομαστε από τις ταπεινότητες που συναπαντούμε στη διαδρομή μας, μπορούμε και μέσα στη Ζωή να βρούμε ένα καταφύγιο απ' την άποστροφή. Τα ανώτερα πνεύματα και οι ευγενικές ψυχές δε λείπουν για να βρούμε το ξεκούρασμα κοντά και στην ανάληψη. Μα δεν μπορούμε να τους νοιώθουμε πάντα γύρω μας, την ώρα που ή καρδιά μας σφίγγεται στην απογοήτευση, και ένα είδος σεμνοπρέπειας που δε ξεχωρίζει ούδ' την φιλιάν, μας εμποδίζει να τους φέρουμε ως τις αποθαρρύνσεις μας και τις θλίψεις μας.

Τότε το βιβλίο που βασταίμε στο χέρι, μια σελίδα,

μερικοί στίχοι που μιλούν μέσα μας, μια όμορφη εικόνα που ευχαριστεί το βλέμμα μας δίνει την ήσυχία.

Μπορεί να ακούσετε να λένε οι θλιμμένοι άνθρωποι, πως αυτή ή ιδεώδης όμορφα και ή Τέχνη που μας έμφυχώνει έχει σκοπό να ταπεινώνη και να σταλάξη τη λύπη στη Ζωή, πως ή πραγματικότητα διακρίνεται πιο χαμηλή και πιο χαμένη αντικρύ στο ψέμμα της Τέχνης, που είναι το λιγώτερο μια παρηγοριά αντί το σαρκασμό.

"Όλοι αυτοί γελοούνται. Δε νοιώθουν τα πράγματα.

"Ο Γκαίτε παρατήρησε με περίσκεψη πως «δεν πρέπει καθόλου να αντιτάσουμε στην Τέχνη τη Φύση». Η τέχνη είναι μέρος της φύσης.

Πως «πως δεν πρέπει καθόλου να αντιτάσουμε το ιδεώδες στην πραγματικότητα». Γιατί το ιδεώδες είναι το ανώτερο είδος της πραγματικότητας.

Τέχνη και ιδεώδες ό χυμός και το λουλούδι της ανθρώπινης ψυχής. Κι' ή ανθρώπινη ψυχή είναι το πιο διαλεχτό άνθισμα της φύσης.

Τόσο καλά, που και τα πιο ύψηλά ακόμη όνειρά μας έχουν βυθισμένες τις ρίζες τους μέσα στην ταπεινή πραγματικότητα. Η Μουσική μας τραβάει από την έλλειπότητά μας και μας ανοίγει σε άπειρους κόσμους, με μερικά χτυπήματα του αέρος που ή πίεση κρατάει φυλακισμένα.

Μέσα στην ατμόσφαιρα που μας περιτοιχίζει, κάθε ύπαρξη βρήκε μέσα από τη φωνή, απ' την όμιλία, απ' το ψιθύρισμα για το τραγούδι, έναν τρόπο, να χτυπήσει ή καρδιά, και να εμπιστευθή στη διαβατική πνοή το μυστικό της χαράς και της λύπης της.

Αυτό μαρτυρεί πως ή ψυχή βρίσκεται έναρμονισμένη ανάμεσα στα πράγματα, μπορεί να εκφραστή και να εξαπλωθή, υπάρχει στις κινήσεις και τις ύλικές ενώσεις, στις όρμες και τις συμφωνίες, απ' όπου οι μεγάλες καρδιές μπορούν να μεταφράσουν αυτό που κρατούν σαν πιο ιερό.

"Ο στίχος μας ανυψώνει με τις ωραίες φράσεις της αράπης, του καθήκοντος, της αγνότητας και της στοργής, που τις ανέσυρε απ' την ανθρώπινη γλώσσα, που δεν είναι μόνο το τεχνικό σύνολο μιας ειδικότητας, μα και το θρέμμα των σπλάχνων της ανθρωπότητας.

"Υπάρχει μια ανύψωση του φύλου μας, που ζητάει να δημιουργή και να φέρνει στο φως τύπους ανώτερους, λεπτότητας ειλικρινείας και καλωσύνης. Όμως το πνευματικό σύνολο που τους εφτιαξε και τους έδωσε ζωή απ' τη ζωή του, δε θα τους είχε τραβήξει από το βάθος της ψυχής, αν ή ψυχή αυτή δεν είναι θρεμμένη ανάμεσα στην ανθρώπινη κοινωνία που άγνωσε τη γλυκύτητα και την ανύψωση.

Ποιος θα πή για το μονοπάτι απ' όπου περνά στην καρδιά σε μερικές ώρες, το ξεχειλίσιμα της αίσθήσεως

της Ζωής, ή ξενισιά και το θάρρος; Ίσως από μια μόνο άχτινα που γλύστρισε μέσα μας και μας ύφανε ήσυχ στα βάθη της ψυχής μας μια χαρά. Ίσως ή πνοή των λειβαδιών και των λόγγων, που ήρθε σε επαφή με την ύπαρξή μας για να την ζωντανέψη.

Κι' ακόμα ποιος θα μιλήση για το από που έρχονται σ' αυτούς που δημιουργούν και πλάθουν οι μεγάλες πνεύσεις;

"Ίσως από ένα γεγονός άρετης και τιμής τυχαίο και άσκοπο. Ίσως από μια μορφή που βαττούσε το μυστικό της αλήθειας.

Το ιδεώδες, σ' αυτούς δε ζή όπως ένα λουλούδι της έβρας, αλλά σαν τα άγρια που αυξανονται απ' ότι ή πραγματικότητα έχει καλλίτερο και πιο διαλεχτό.

Μακριά απ' το να ζήση στην πραγματικότητα, μαρτυρεί γι' αυτήν.

"Όταν έχουμε σχηματίσει τις ανθρώπινες έννοιες, όταν έχουμε πλησιάσει τις μεγάλες ψυχές, δεν πρέπει να πιστεύουμε πως με βλέμμα σκυθρωπό και περιφρονητικό θα στραφούμε προς τη ζωή: αντίθετα κι' ό-
λας, οι καρδιές μας και τα μάτια μας είναι προδιετιμμένα στο να ξεχωρήσουν πιο καλά τους θησαυρούς της ωριότητας που υπάρχουν μέσα στον κόσμο, και της καλωσύνης που βρίσκονται μέσα στον άνθρωπο.

Το τραγούδι έχει ξεχύση λεπτά αίσθήματα στην ψυχή μας που ακούει στη στιγμή το ανατρίχιασμα του λειβαδιού, και φέρνει στις μισοανοιγμένες καρδιές τις συγκινήσεις της όμορφιάς.

"Όλα αυτά για να φέρουν το συναπάντημα της πραγματικότητας και του ιδεώδους, μας σπρώχνουν και μας δίνουν πρόνοια και δύναμη, στο να πραγματοποιήσουμε στη διαγωγή μας και να μεταφράσουμε στη Ζωή μας τις αντιλήψεις και τις απόψεις που νοιώθουμε και θαυμάζουμε. Η Τέχνη κάνει έτσι να εισχωρήσουν και να φτάσουν οι πιο ύψηλες ιδέες και συγκινήσεις, στο βάθος της καθημερινής κοινής ύπαρξσεως, όπως ή δρυς μεταδίδει βαθειά στο χώμα το ανατρίχιασμα των συγκλονισμένων ριζών της απ' τα βουερά φυσήματα των ανέμων που σέρνονται στο διάστημα

ΑΠΟ ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΦΥΛΛΟ θα δημοσ ευ-
θούν :

Μια μελέτη για την Ψυχανάλυση του Φρόυντ.

"Ένα άρθρο του Κώστα Παρορίτη,

«Σκέψεις στο έργο του Μπερζόν».

Οι σύγχρονες φιλοσοφικές κατευθύνσεις

"Ένα σημείωμα για το πνεύμα του Βεραρεν κλ.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ υπό Δ. Α. Ζωγράφου (Αθήναι 1921—24. Τόμοι 1—3.)

Πόσο φτωχή είναι η επιστημονική βιβλιογραφία μας επάνω στα μεγάλα εθνικοοικονομικά προβλήματα της χώρας μας, δεν πρόκειται να το τονίσω μόνον ἐγώ. Είναι αλήθεια χλιπειωμένη: Η άστική μας ἐπιστήμη ως τὰ τώρα μαϊμούδιζε και άλλο από κκο- μεταφράσεις ξένων συγγραφέων δεν ἔκανε. Αλλά και στις μεταφράσεις αυτές κανένα σύστημα, καμμιά μέθοδο. Όλα στην τύχη. Τὸ ἴδιο κάνουν και οἱ ἐκδό- τες. Σὰν ἔμποροι τοῦ βιβλίου πού εἶνε—κι' ἀγράμμα- τοι οἱ περισσότεροι— οὔτε κρατοῦν ἕνα σταθερό μέτρο κ' ἐπιλογή στις μεταφράσεις τῆς ξένης φιλολογίας οὔτε ξέρουν τί ἐκδίδουν ἀπὸ τὰ κοινωνιολογικά βιβλία τῶν Εὐρωπαίων. Στὴν περασμένη ἐποχὴ (1900-1912) ὁ Γ. Φέξης, βιβλιοέμπορος τετραπέρατος θέλησε νὰ συγγράψῃ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπιστήμην μετὰ τὴν εὐρωπαι- κήν. Μὰ ὁ κ. Ι. Ζερβὸς (Βρέτας), ἀποτυχημένος δι- κηγῆρος τῆς Αἰγύπτου καὶ ὁπαδὸς τοῦ φιλοσοφικοῦ ἀναρχισμοῦ, διευθύνοντας τὴ Φιλοσοφικὴ καὶ Κοινο- νιολογικὴ Βιβλιοθήκην τοῦ Φέξη, μὰς ἐσερβίρησεν ἀρ- κετὴν κοινωνιολογικὴν σαβούραν (Νορτάου, Λούμποκ κλπ.) πού μᾶλλον κακὸν ἔκανε παρά καλόν.

Στὰ τελευταῖα ὅμως αὐτὰ χρόνια, πρέπει νὰ τὸ ὁ- μολογήσουμεν, πῶς κάποια εὐσυνειδητότερη ἐκδοτικὴ ἐργασία γίνεται. Ὡς τόσο ὅμως οἱ πρωτότυπες ἑλλη- νικὲς ἐργασίες εἶνε λιγοστές. Πολὺ λιγοστές.

Μιὰ ἀπ' αὐτὲς τὲς ἐργασίες, πολὺ ἀξιόλογη εἰς τὸ εἶδος τῆς, εἶνε ἡ «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Γεωρ- γίας» τοῦ κ. Δ. Α. Ζωγράφου.

Μέσα στοὺς τρεῖς τόμους τῆς πραγματικῶς ἀνακα- λυφτικῆς ἑξέτης βιβλιογραφίας ἐπάνω στὴ γεωργικὴ κατάσταση τῆς Τουρκοκρατουμένης Ἑλλάδος. Καὶ μετὰ τὴν ἐξέτησιν καὶ ἐπιμέλεια γίνεται ἐπιλογή ἀπὸ τὴν ὑπάρχουσαν γραπτὴν πληροφορίαν ὅλων τῶν εἰδήσεων πού ἐνδιαφέρουν τὴν τότε γεωργικὴ κατά- σταση. Μετὰ στατιστικὰς ἀφθονίας στοὺς τρεῖς τόμους τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Ζ. δίνεται μιὰ πλήρης εἰκόνα τῆς

οἰκονομικῆς καταστάσεως στὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρα- τίας καὶ μετὰ: Ἡ Γεωργικὴ κατάσταση τῆς Πελο- ποννήσου ἐρευνᾶται ἀπὸ τὸν 13ον αἰῶνα καὶ ὁ κ. Ζω- γράφος σχεδὸν τὴ μισὴ μελέτη τοῦ τὴν ἀφιερώνει: γιὰ τὸ Μωριᾶ: Σιτοπαραγωγὴ, κηνοπαραγωγὴ, σταφιδο- παραγωγὴ, ἐλαιοπαραγωγὴ, μετὰ στατιστικὰ ντοκουμέν- τα ἐξετάζονται καὶ ἐρευνῶνται. Καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψιν αὐτὴ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Ζωγράφου εἶνε ἀξιόλογο καὶ πο- λύτιμο.

Ἀλλὰ δὲ μπορούμε νὰ πούμε τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὰ συμπεράσματά του καὶ τὲς κρίσεις του. Γιατὶ ἐνῶ ἡ τρίτη ἱστορία τοῦ κ. Ζ. ἀπὸ περιγραφικὴ ἀπόψη εἶνε πλήρης ἢ σχεδὸν πλήρης ἀπὸ κριτικὴ παρουσιά- ζει τὰ ἴδια ἐλαττώματα καὶ τὲς ἴδιες ἐλλείψεις πού παρουσιάζουν ὅλα τὰ ἑλληνικὰ ἐπιστημονικὰ βιβλία πού καταπιάνονται μετὰ τὴν μελέτη ἑλληνικῶν ζητημά- των. Τὸ διακρίνει μιὰ ἀφόρητη πατριωτοφλυαρία. Ἐ- πάνω στὴν ἀφηρημένην ἔνοιαν ἡ «ζωτικότης τῆς Ἑλ- ληνικῆς φυλῆς» στηρίζονται κρίσεις καὶ ἐγκρίσεις συμ- περάσματα ἐντελῶς ἀντίθετα ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν πραγ- ματικότητα. Ὁ Ζωγράφος μετὰ τὸ νὰ πιστεύῃ ἢ νὰ θέ- λῃ νὰ πιστεύῃ πῶς ἡ «ἑλληνικὴ φυλὴ» ἦταν ἢ εἶνε κατὰ ἐνιαίον καὶ μιὰ προνομιοῦχο μάζα χωρὶς διακρί- σεις τάξεων, χωρὶς ἀνάμεσόν τῆς μετὰ συμφέροντα τα- ξικὰ, ξεχνάει τοὺς κοτζαμπάσηδες, τοὺς κληρογῆρους πού καταπίεζαν καὶ ἐλθέστευαν χειρότερα κ' ἀπ' τοὺς Τούρκους μπεήδες τοὺς Ἑλλη- νας ραγιάδες χωρικοὺς. Ἀπὸ τὴν ἀστικὴν πατριωτικὴν αὐτὴ βάση ξεκινῶντας ξεχνάει τὸν κοτζαμπασι- δισμὸν καὶ τὴν Παπαδοκρατίαν στὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας: Οὔτε μιὰ σελίδα δὲν εἶνε εἶνε γραμμένη μετὰ τὸ φανὸ τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ὡς τὸ τέλος καταβάλλεται προσπά-θεια νὰ ἐξυμνηθοῦν τὰ προτερήματα τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ ποιὸν λαοῦ; Τῶν «ἀρχόντων» ἢ τῶν «δουλοπαροίκων»; Γιατὶ τὸν κ. Ζ. ὑπάρχει ἕνας καὶ μόνος «λαός». Ἀλλὰ δὲν εἶνε ἔτσι. Σ' ἕνα βιβλίον ἀρκετὰ εὐσυνειδητο — τὸ ξανατονίζομεν — στὴν ἐπιλογή τοῦ ὕλικου ἐπάνω στὴν ἱστορία τῆς Ἑλλῆν. Γεωργίας θὰ ἔπρεπε νὰ εἰπωθοῦν τὰ σῦκα σῦκα καὶ ἡ σκάφη σκάφη. Εἶνε πασίγνωστο πῶς ὁ Τουρκικὸς φεουδαρχισμὸς ἦταν κάπως ἐλαφρό- τερος ἀπὸ τὸν βυζαντινὸν καὶ δυτικὸν ἀλλὰ ὑπάρχουν μαρτυρίες γιὰ τὲς ὁποῖες δὲν χωρεῖ καμμιά ἀμφισβή- τηση πῶς οἱ Ἑλληνες κοτζαμπάσηδες ἦταν τρεῖς χει- ρότεροι ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ὑπάρχουν ἀκόμα ἐγγράφα Τούρκων πασσάδων πού ζητᾶνε τὴν ἐπέμβαση τοῦ Πα- τριάρχου γιὰ τὸ σταμάτημα τῆς πλεονεξίας καὶ τῆς ἀρπαχῆς τῶν Δεσποτάδων ἀπέναντι τῶν φτωχῶν ρα- γιάδων. Οἱ ὁμοίτητες τοῦ τουρκικοῦ φεουδαρχισμοῦ καὶ ἀπολυταρχισμοῦ δὲν εἶνε βέβαια ὑπερβολικὲς ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ κρίβονται καὶ νὰ ἀποσιωποῦνται καὶ οἱ

ὁμοίτητες καὶ οἱ ἀπολυταρχισμοὶ τῶν κοτζαμπάσηδων καὶ τῶν Δεσποτάδων. Ἐνας συγγραφέας πού καταπιάν- νεται μετὰ τὴν ἱστορία τῆς Τουρκοκρατίας καὶ χωρὶς νὰ εἶνε κομμουνιστὴς πρέπει νὰ εἶνε εὐσυνειδητὸς ἐπιστή- μονας νὰ μὰς δώσῃ τὴν ζωντανὴν ἱστορίαν τῆς ἐπο- χῆς ἐκείνης. Εἶνε καιρὸς πιά νὰ λείψῃ ἀπὸ τὰ ἐπι- στημονικὰ βιβλία ἡ πατριδοκαπηλία.

Βέβαια στὸ βιβλίον τοῦ Ζωγράφου δὲν ὑπάρχει σὲ μεγάλο βαθμὸν αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἡ ἐπιστημονικὴ φλυα- ρία. Πάντα ὅμως παρ' ὅλην τὴν ἀντικειμενικὴν του ἐρευνα πέφτει καὶ ὁ κ. Ζ. στὸ ἴδιο λάθος πού πέφτουν ὅλοι οἱ ἀστικοὶ συγγραφεῖς πού παραγνωρίζουν — ἀπὸ ἀστικὴν σκοπιμότητα — τὴν πᾶλη τῶν τάξεων στὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν. Γι' αὐτὸ καὶ τὴν ἐποχὴν τοῦ Καποδίστρια τὴν ἐκθειάζει. Καὶ ἀντὶς γιὰ Τύραν- νο ἀνεβάζει μέχρι τρίτου οὐρανοῦ τὸν Καποδίστρια ὡς Ἀναμορφωτὴ. Μεγαλύτερη ἱστορικὴ ἀνα- κρίβεια δὲν ὑπάρχει. Ἐν τούτοις ὁ κ. Ζ. γιὰ τὴν ἐπο- χὴν τοῦ Κ. ἀφιερώνει τὸ περισσότερο μέρος τῆς ἱστο- ρίας του κρίνοντάς τον μετὰ τὰ πιδ ἐνθουσιαστικὰ λόγια.

Τέτοιες ἐλλείψεις καὶ ἀνακρίβειες θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναφέρουμε πάρα πολλές. Μὰ εἶνε περιττὸ μιὰ πού ὁ Ζ. ἦταν ἐπάμενον ἀκολουθῶντας τὸ δρόμον πού ἀκο- λουθεῖ νὰ καταλήξῃ στὰ τόσον ἐσφαλμένα συμπερά- σματά του.

Ὡς τόσο ἡ «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Γεωργίας» δὲν εἶνε ἀχρηστὴ. Ἐξὼ ἀπὸ τὲς κρίσεις καὶ τὰ συμ- περάσματα τοῦ συγγραφέα τὸ ἄλλο ὕλικόν εἶνε πολὺ- τιμο. Ἄν μάλιστα εἶχε ὑπ' ὄψιν του καὶ τὸν Ἰσοποτό (Γῆ καὶ γεωργοὶ τῆς Θεσσαλίας) καὶ ὅλη τὴ βιβλιο- γραφία πού χρησιμοποιεῖ ὁ Ἰσοποτός, ἰδίως τῶν Ὀλ- λανδῶν καὶ Ἀγγλῶν περιηγητῶν στὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας, θὰ μὰς ἔδινε περισσότερες στατιστι- κὰς πληροφορίες καὶ περισσότερον ἀντικειμενικὰ καὶ πλήρη. Ἄς τὸ ἐλπίσουμε αὐτὸ σὲ μιὰ δευτέρῃ ἐκ- δοσὴ ἐπεξεργασμένη καὶ ἀναθεωρημένη κάτω ἀπὸ τὸ φανὸ τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ πού, σύμφωνα μετὰ ἕνα χαρακτηρισμὸν ἐπιτυχημένον τοῦ ὀνομαστοῦ λογοτέχνη Κωστ. Παρορίτη, ὡς μέθοδος με- λέτης τῆς ἱστορίας εἶνε ὁ δυνα- τὸς προβολέας πού ρίχνει τὸ πιδ ἄπλετο φῶς καὶ στὰ πιδ σκοτεινὰ σημεῖα τῆς ἱστορίας.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΡΔΑΤΟΣ

ΠΕΤΡΟΥ ΠΙΚΡΟΥ — «Σὰ θὰ γίνουμε ἄνθρωποι» —
Ἐκδοσὴ βιβλιοπωλείου «Λογοτεχνία» — Ἀθῆναι
1924.

Π. ΠΕΤΡΙΤΗ — «Ἡ Τέχνη γιὰ τὲς μάξες» μπου-
κουρά — Πειραιᾶς 1925.

ΞΕΝΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΓΑΛΛΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Στις 10 Ἰανουαρίου τὸ Γαλλικὸ «ἀνώνυμο» βρα- βεῖο ἀνεμεθῆθηκε στὸν Ἑλληνο-Ρουμᾶνο λογοτέχνη Παναή Ἰσραῆλ, τὸ συγγραφέα τῆς «Κυρά-Κυραλί- νας». Τὸ καινούργιον αὐτὸ βραβεῖο, χαρακτηριζόμενον γιὰ τὴν ἀντικειμενικότητά του, δίνεται στοὺς πρωτο- φανερώτους ἀγνωστούς συγγραφεῖς, γιὰ βιβλία πού εἶ- χαν μιὰ ἐπιτυχία.

Πρώτη φορά βραβεύθηκε ὁ «Θεὸς Ἄγγελος» τοῦ Ἰσραῆλ, ὡς βιβλίον δυνατόν στὴν ἐκθεσὴ καὶ μετρημένο στὴν ψυχολογικὴ ἀνάλυση, ἐνὸς συγγραφέα βραβευμένου ἀπὸ τὴν ξένη ἀπογοήτευση.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΣΠΙΤΤΕΛΕΡ

Τὸν τελευταῖον μῆνα ἀγγέλλθηκε ὁ θάνατος τοῦ Γερ- μανοῦ ποιητῆ Καρόλου Σπίττελερ. Ὁ συγγραφέας τῆς «Ὀλυμπιακῆς Ἀνοιξῆς» πού τιμήθηκε μετὰ τὸ βραβεῖο τοῦ Νόμπελ, ὑπῆρξεν ὁ ἄνθρωπος τῆς κατ' ἐξοχὴν «ποιητικῆς διαθέσεως» πού τὸν διέκρινε ἀπὸ τὸν καιρὸ πού ἐγκατέλειπε τὸ Distol γιὰ τὲς θεολογικὰς σπου- δὰς. Πιστὸς τοῦ ἰδεολογικοῦ, ἦρθε ἀπαρατήρητος τὸ 1881 ὕστερα ἀπὸ τὴν πρώτη «Imago» μετὰ τὸν «Προ- μηθεῖα καὶ Ἐπιμηθεῖα», στὰ χρόνια τὰ ρεαλιστικὰ καὶ μιᾶς γενικῆς τάσεως πρὸς τὴ θετικὴ φιλοσοφία. Κάτω ἀπὸ τὰ πρόσωπα μετὰ τὰ μυθικὰ ὄνματα στὰ πρῶτα βι- βλία — καθὼς καὶ στὰ πιδ στερνὰ διακρίνεται ἡ ἴδια του μορφή, εἰρηνικὴ καὶ ἀπογοητευμένη. Τὰ γεγονότα τὸν ἐπιφρεάζουν — καὶ τοῦ ἀφίνου ἐντυπώσεις ζωη- ρές, μέσα δὲ στὴν περίοδο τοῦ 1881-1889 τρέφεται ἡ διάθεσις νὰ μὴ πιστέψῃ στὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ ὕλικα αἰ- τία τῆς δυστυχίας του στὴ Ζωή. Οἱ στερήσεις καὶ ἡ δυστυχία κόβουν τὰ νήματα τῆς ἐνιαίας εἰκόνας τῶν πραγμάτων, καὶ τὸν φέρνουν στὴν ὑψηλὴ «παρατηρητι- κότητα». Οὔτε γιὰ τὴν φιλολογίαν καὶ τὰ γράμματα τότε δὲν ἔχει μιὰ θερμὴ μερίαν, πού νὰ δικαιολογήσῃ ὀρι- σμένες ἀθλιότητες.

Μὲ τέτοιον τρόπο ἀπὸ τὸ ταλάντευμα τῶν προηγου- μένων πέντε ἔργων ἔρχεται ὡς τὴν «Ὀλυμπιακὴ Ἀ- νοιξή», τὸ δύπτυχον τῶν «Τιτάνων» μετὰ τοὺς 18,000 στί- χους, πού ζητεῖ νὰ παρουσιάσῃ τὸ «σύμβολον» πού δια- τηρεῖται ἀκέραιον μετὰ τὸ πέρασμα τῶν καιρῶν.

Πέρνει μέσα στὴν μακρυνὴ αὐτὴ ἱστορίαν μιὰ και-νούργια γενεὰ θεῶν, γιὰ νὰ ἀντικαταστήσῃ ἐκεί- νους πού κατοικοῦσαν στὸν παλῆον Ὀλυμπον. Τὰ πρό- σωπα, ἔχουν τὰ ἐλαττώματα τῶν ταπεινῶν ἀνθρώπων,

ΔΙΑΝΟΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΔΕΛΤΙΟ

ΕΠΙΜΒΑΝΤΕΣ: **Κ. ΚΛΩΝΗΣ**
Δ. ΠΙΤΣΑΚΗΣΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΗΣ: **ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ Η "ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ,"**
Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ ΚΑΙ ΣΙΑΣ

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ:

Το χρόνο δρχ. 25—Στο εξωτερικό φράγκα 30

Το τεύχος δρχ. 2.50

Γράμματα και επιταγές στο όνομα του περιοδικού
Γαμπέττα 14α Αθήνα.**ΑΠΟΨΕΙΣ**

Η Σύγχρονος Διάνοια επιχειρεί ήδη μιάν αναστροφή ως προς την διερεύνηση και τον καθορισμό των γενικών προβλημάτων που αναφέρονται στη Ζωή. Όταν το επιστητό νοείται μέσω των ανθρώπινων αισθήσεων, καθορίζεται για τα πράγματα μιὰ συμβατική σκοπιμότης — και διαγράφονται ορισμένα αξιώματα που αποτελούν ένα παραδεκτό πλαίσιο.

Με τέτοιον τρόπο ο κοινωνικός άνθρωπος έρχεται να αντιμετωπίσει ζητήματα που γεννούν οι τρόποι των σχέσεων του, και να σχηματίσει ορισμένες πεποιθήσεις που δίνουν την πίστη και την προσέλιωση.

Σε χρόνο πύο περασμένο, από αυτή τή θέση του τραηγμένος στην άδικαιολόγητη σχέση του προς τις ιδεαλιστικές λύσεις — για ό,τι άντελαμβάνετο, θέλησε να έμπιστευθί στις απόλυτες και εκ προτέρων καθορισμένες ιδέες που έζω απ' αυτόν έρχόταν να έμψυχώσουν τον ύπάρχοντα κόσμο.

Υστερα, με την πρόοδο τώνθετικών επιστημών και την εξέλιξη του μέσα στις καινούργιες συνθήκες, στράφηκε στην εκτίμηση των άπτων δεδομένων από τον φυσικό και τον κοινωνικό κύκλο.

και τις άδυναμίες εκείνων που τους έπλασαν στο μυαλό τους και τους περιέβαλαν με την πίστη τους

Οι πράξεις των καινούργιων ανθρώπινων θεών, είναι χοντρές και ποταπές, από τή συνήθεια για ανθρώπινα φερσίματα που τους δίδαξαν, μὰ πάντοτε φωτεινές και ύψηλές απέναντι τής ανθρώπινης κατώτερης γελοιότητος.

Το τελευταίο βιβλίο του Σπίττελερ ήταν ή έποποιία του, σε ό,τι κατώρθωσε να πιστέψη και να άντιληφθί. Μή βρίσκοντας τήν προσήλωσή σε ό,τι άντιμετώπισε έσφιξε ως το τέλος τον έαυτόν του, που τον ένοιωθε άτομικιστικά πύο άντάξιο, πύο ίκανό για λόγια του Ζακρατούστρα.

Η διδαχή του συγκριτικού έργου των καιρών, έθεσε ως πρώτο μόριο στο δρόμο τής Διανοητικής Ζωής, τήν πεποίθηση προς τον ίδιο τον άνθρωπο, και τήν εκτίμηση τής ευτυχίας στον βίο. Η άληθινή άντίληψη των γεγονότων στρέφει τον μελετητή προς τις μυστικές δυνάμεις τής ανθρώπινης φύσεως. Τριγύρω από το άρχικό στοιχείο του άγώνος τής ύπάρξεως τοποθετούνται όλα τα υπόλοιπα φυσικά και κοινωνικά ένστικτα, και πηγάζουν τα αίτια των ιστορικών συμπλεγμάτων. Το καλό και το άραίο εκφράζεται άνάμεσα στις ύλικές ενώσεις, και ή κοινωνική Τέχνη είναι το θρέμμα τής πραγματικότητος.

Η ύπόστασις τής πύο έσωτερικής δύναμης παρουσιάζει σταθερά πεποίθηση προς τή Ζωή, τήν επίτιμηση τής ίκανότητος τής διανοίας, και τήν τάση προς τήν τελείωση τής ανθρώπινης κατά πρώτο λόγο ευτυχίας. Σ' αυτήν αποβλέπει ή νεωτέρα έπιστήμη και ή έξυψωτική τέχνη.

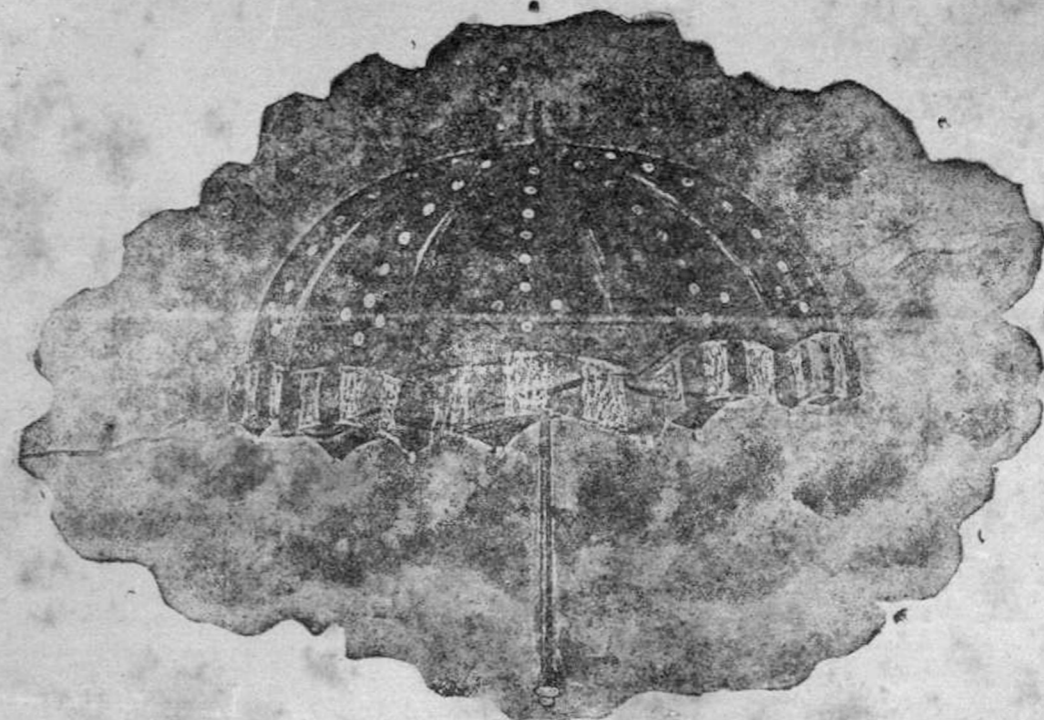
Η «Διάνοηση» που διατηρεί τή γραμμή της, θα περιλάβη στις σελίδες της, άντικειμενικά, άρθρα και μελέτες άπάνω στα προβλήματα τής Ζωής και τής Κοινωνίας. Στην διερευνητική και διαπαιδαγωγική εργασία θα προσθέσει άκόμη μεταφράσεις ξένων κριτικών έργων για τις προσωπικότητες και τα Ζητήματα τής Τέχνης και τής Έπιστήμης.

Καθένας θεωρείται υπεύθυνος για τα γραφόμενά του, και μόνο ό,τι μπαίνει άνυπόγραφο προέρχεται από τή σύνταξη του φύλλου.

Άχαρη μιὰ συζήτηση στήθηκε στον καθημερινό τύπο απ' τον Κώστα Παρορίτη και τον Ψυχάρη στο περιεχόμενο του Δημοτικισμού. Ο πρώτος ύποστηρίζει πως άγώνας καθάρως γλωσσικός είναι τώρα μιὰ ούτοπία, γιατί και ή γλώσσα είναι όργανο μιās τάξης, που δέχεται τις μεταρρυθμίσεις για όφελός της, ενώ μιὰ πραγματική «λαϊκή» εκπαίδευση μπορεί να έπιτευχθί σένα άλλαγμένο κοινωνικό καθεστώς! Ο Ψυχάρης, βρήσκος και προληπτικός, θέλει το έλο πεδίο έξω από «κομμουνισμό», μιὰ «καί ύπάρχει το Έθνος», χωρίς τάξεις και κοινωνικά προβλήματα!

Μ' όλα τάλλα, δε θα είναι και άλλοιως για τον δεύτερο. Τα πράγματα δεν θα καθορισθούν στην άντίληψή του, και δε θα πάψη να πιστεύη στην «Ιδέα» που του σκότωσε το δυό του παιδιά.

Υποκριτικές και καθυστερημένες έφημερίδες γράψαν σόγια πικρά, και χτύπησαν με σκοπό το συνεργάτη μας Δήμο Τανάλια, γιατί έχοντας τήν πίστη του διετύπωσε τις ιδέες του. Κίνησε ζήτημα το θάρρος τής προσωπικής γνώμης άπάνω σ' ό,τι μ' άνιερότητα αναφέρονται οι όπισθοδρομικοί. Αυτοί με το μεσαιωνικό στενό τους πνεύμα — που ποτές δεν πιστέψαν σε τίποτε.

ΜΕΓΑ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΝ ΟΜΒΡΕΛΛΩΝ
A. & Γ. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

== EN ΠΕΙΡΑΙΕΙ ==

ΠΛΑΤΕΙΑ ΑΓΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ 12

ΠΛΟΥΣΙΑ ΣΥΛΛΟΓΗ ΟΜΒΡΕΛΛΩΝ
ΧΕΙΜΕΡΙΝΗΣ & ΘΕΡΙΝΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

Η ΜΟΔΑ & Η ΤΕΧΝΗ

ΕΙΣ ΤΟ ΡΑΦΕΙΟΝ

ΔΗΜ. ΚΑΛΟΥΜΙΔΟΥ

ΡΕΒΟΥΛΗ 12 ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ